

## Fenomén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou

*Mgr. Juraj Marušiak, Ph.D.<sup>1</sup>*

**Abstract:** *Political party “Smer” – in between “pragmatism” and social democracy*

*The article analyses the evolution of the Slovak political party „Smer“ (Direction) and its position in the party system of Slovak Republic. The article focuses on the shift of the party program from the „Centrist Populism“ towards „Social Democracy.“ According to the first program documents the Party of „Smer“ (Direction) was designed as pragmatic, non-ideological party. In the persistent conflict between authoritarianism vs. democracy “Smer” identified itself as the pro-democratic and pro-market force. Party policy before 2002 contained only few social democratic components; it was closer to the conservative or right-wing populist parties.*

*After the parliamentary election 2002 and the failure of non-communist left “Smer” decided to become a member of the Socialist International (SI) and Party of European Socialists (PES). The process of the institutional approach to the international Social Democratic Party structures was accompanied by the substantial changes in the social and economic program of the party. The process was completed on the institutional level in May 2005, when Smer joined both SI and PES, and on the level of political program on the Party Congress in December 2005.*

*In the process of so called “socialdemocratisation” of “Smer” the international factor played crucial role, especially the need to have an international partner in the European Parliament. “Smer” met the standards of the Social Democratic identity only in the social and economic affairs. The other five dimensions – environmental policy, participative democracy, cultural and human-rights dimension, supra-national dimension and the dimension of equality and freedom “Smer” met only partially or not at all, so these process remains unfinished. According to some political declarations „Smer“ remains the populist party and the uncompromising critic of the right-wing government of Mikuláš Dzurinda, on the other side the official documents of the party anticipate only the moderate corrections of the economical and social reforms, implemented by the present Slovak government.*

**Keywords:** *Slovakia, “Smer,” pragmatism, Populism, Social Democracy, Europeanization, “Third Way”, identity*

### Úvod

Stranícky systém Slovenska sa v rokoch 1994 – 1998 vyznačoval vysokým stupňom polarizácie pozdĺž konfliktnej línie revitalizovaného sporu o podobu režimu (Hloušek – Kopeček 2005: 17). Dlhodobé pôsobenie charizmatického lídra Vladimíra Mečiara od začiatku 90. rokov 20. storočia prispelo k výraznej personalizácii straníckej politiky aj v opozičnom prostredí. Osobitne zreteľne sa to prejavovalo práve v spomínanom období, keď bola pri moci koalícia Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS), vedeného V. Mečiarom, s nacionalistickou

---

<sup>1</sup> Autor pôsobí na Ústavu politických vied SAV v Bratislavě.

Slovenskou národnou stranou (SNS) a radikálne ľavicovým Združením robotníkov Slovenska (ZRS). Existencia takejto vyhrotenej polarizácie zároveň petrifikovala pozície straníckych elít v stranách vtedajšej vládnej koalície, ale aj vo vtedajšej opozícii. Zápas proti spoločnému protivníkovi utlmil vnútorné konflikty v opozičných stranách, prispel aj k zastaveniu vnútornej diskusie o formovaní ich identít. Vnútornú pluralitu opozičných síl nepriaznivo ovplyvnilo aj prijatie novely volebného zákona v máji 1998 (Mesežnikov 1999: 23), ktorá donútila viaceré opozičné sily rezignovať na svoju organizačnú samostatnosť a zoskupiť sa do volebných blokov.

Intenzita vnútropolitického konfliktu dosiahla takú úroveň, v ktorej si síce politické subjekty na oboch póloch uchovali organizačnú samostatnosť, fakticky sa však na slovenskej politickej scéne sformovali dva bloky, medzi ktorými nebolo možné dosiahnuť konsenzus na vládnej úrovni. Stranícky systém nadobúdala charakter polarizovaného pluralizmu. Medzinárodná izolácia Slovenska, ktoré v roku 1997 nebolo kvôli nedostatočnej úrovni konsolidácie demokracie prizvané na rokovania o vstupe do Severoatlantickej aliancie (NATO) a Európskej únie (EÚ), spôsobila, že revitalizovaný spor o charakter politického režimu sa fakticky začal prelínať s diskusiou o integrácii do euroatlantických štruktúr.

Pri mobilizácii voličov v prospech víťazstva opozičných strán zohral významnú úlohu fakt, že vážne obavy z nezaradenia SR do prvej skupiny uchádzačov o členstvo v EÚ zdieľalo 54 % obyvateľov krajiny (Bútorová 1998: 168). Hoci vládnuce HZDS aj naďalej na úrovni oficiálnych deklarácií integráciu do EÚ a NATO podporovalo, v rovine interpretácie integračného neúspechu argumentovalo predovšetkým externými príčinami. Nebolo schopné akceptovať, že primárnymi dôvodmi kritiky zo strany EÚ a NATO boli nepriaznivé tendencie vo vnútropolitickom vývoji krajiny. Ďalší koalíční partneri, SNS a ZRS, však vstup do NATO otvorene odmietali a sponchybovali aj integráciu do EÚ. Opatrenia vo vnútro politickej sfére posilňovali prvky neliberálnej demokracie v politickom systéme SR a znižovali mieru kompatibility Slovenska s členskými štátmi oboch uvedených zoskupení. Preto sa HZDS aj napriek oficiálnej rétorike (Samson 1996: 30 – 37) stále viac objektívne dostávalo do tábora odporcov integračných procesov, a tak ho vnímali aj jeho politickí protivníci a zahraniční partneri. Revitalizovaný spor o podobu režimu sa tak začínal prekrývať s ďalšou konfliktnou líniou, ktorá sa týkala geopolitického postavenia Slovenska, konkrétne jeho integrácie do euroatlantických štruktúr. Oba spomínané konflikty v slovenskej spoločnosti v druhej polovici 90. rokov mali natoľko zásadný charakter, že prinajmenšom v danom období zatlačili do úzadia ostatné existujúce, resp. potenciálne konfliktné línie. Za týchto okolností systém polarizovaného pluralizmu v SR začal fungovať bipolárne. Dôsledkom bol jednak vznik najsilnejšieho široko-

spektrálneho opozičného bloku Slovenskej demokratickej koalície (SDK) a následne po parlamentných voľbách 1998 aj širokej pravo-ľavej vládnej koalície. Jej súčasťou sa stali aj tie opozičné strany, ktoré vystupovali ako samostatné politické subjekty a v predvolebnom období zdôrazňovali svoj samostatný postup, ako napr. postkomunistická Strana demokratickej ľavice (SDE).<sup>2</sup>

Vznik Smeru v roku 1999 znamenal prvé narušenie existujúceho bipolárne fungujúceho systému politických strán v SR. Svojím ďalším pôsobením zároveň prispel k etablovaní nových konfliktných línií v slovenskej politike. V predkladanej štúdií sa zameriame na tri aspekty konštruovania politickej identity tejto strany – postavenie Smeru v straníckom systéme Slovenska, premeny jeho programovej identity a transformáciu kľúčových tém a politik tejto strany. Pokúsime sa analyzovať zmeny v ideologickej profilácii strany a pozíciu Smeru vo vnútropolitickom i medzinárodnom kontexte a definovať, aké faktory zohrali z hľadiska jeho profilácie rozhodujúcu úlohu.

## **1. Smer v straníckom systéme Slovenska a jeho vzťah k občianskej spoločnosti**

### **1.1. Relevancia Smeru v straníckom systéme (1999 – 2002)**

SDE sa v snahe oslabiť latentné personálne a hodnotové spory rozhodla vo volebnej kampani pred voľbami do Národnej Rady Slovenskej Republiky (NR SR) v septembri 1998 prezentovať svojich lídrov ako „družinu“, tj. vsadiť na viacerých komunikátorov, ktorých úlohou bolo oslovovať rozličné segmenty voličstva. Hoci na kandidátke strany sa na prvom mieste nachádzal jej predseda, za neoficiálneho volebného lídra, ktorého úlohou bolo pritiahnúť najväčší počet voličov, bol určený poslanec Robert Fico. Volebný výsledok, keď získal spomedzi všetkých politikov SDE najvyšší počet preferenčných hlasov – až 194 519<sup>3</sup> – jeho pozíciu potvrdil a koncom októbra 1998 bol na zjazde tejto strany zvolený za jej prvého podpredsedu.

Fico sa pritom ešte pred voľbami profiloval ako individuálny hráč, pričom svoje výhrady adresoval rovnako predstaviteľom vtedajšej vládnej koalície i opozície. Otázkou generačnej

---

<sup>2</sup> Slovenská demokratická koalícia vznikla 3. 7. 1997 a jej zakladajúcimi subjektmi boli konzervatívne Kresťansko-demokratické hnutie (KDH), konzervatívno-liberálna Demokratická strana (DS), liberálna Demokratická únia (DÚ) a dva menšie ľavicové subjekty – Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS) a Strana zelených na Slovensku (SZS). Po parlamentných voľbách v septembri 1998 koalíčnú vládu zostavila SDK spoločne s postkomunistickou Stranou demokratickej ľavice (SDE), ľavicovo-centristickou Stranou občianskeho porozumenia (SOP) a so Stranou maďarskej koalície (SMK).

<sup>3</sup> Robert Fico celkovo získal vo voľbách do NR SR v roku 1998 194 519 preferenčných hlasov (ŠÚ SR 1998).

výměny a nových tváří v politice nastoľoval už v roku 1997, keď vyslovil názor, podľa ktorého by svoje ďalšie postavenie mali zvážiť nielen V. Mečiar a J. Slota, ale aj M. Kováč a J. Čarnogurský (Učeň 2004: 56 – 57).

Z dovedty kompaktného bloku anti-mečiarizmu sa výraznejšie vyčlenil bezprostredne po voľbách, keď sa v mene SDE počas koalíčných rozhovorov najaktívnejšie vyslovoval proti účasti Strany maďarskej koalície (SMK) vo vláde (Sme 5. 10. 1998), hoci tento názor sám vo vedení strany neinicioval (Krno 1999). Keď po krátkom období v januári 1999 odstúpil z funkcie prvého podpredsedu SDE, svoje rozhodnutie zdôvodňoval neschopnosťou strany „*zabojovať za svojich ľudí*“, čo možno interpretovať aj ako prejav nespokojnosti s tým, že po voľbách nezískal žiaden ústavný post. V tom čase ešte o odchode zo SDE nehovoril, aj keď vystúpil s kritikou jej politiky. Zároveň však začal naznačovať svoju budúcu politickú agendu, napr. poukazovaním na to, že SDE vo vláde negarantuje „*sociálnu únosnosť*“ nevyhnutných ekonomických opatrení, i na údajne neprofesionálny postup vládnej koalície, napr. v oblasti budovania právneho štátu, kde mnohé zákony boli prijímané pomocou „*skráteneho legislatívneho konania*.“ Zároveň kritizoval zámer časti vládnej koalície, najmä zástupcov KDĽ, retroaktívnou cestou zrušiť tzv. Mečiarove amnestie (Krno 1999a).<sup>4</sup> Negatívne sa tak vymedzoval nielen voči opozícii, ale aj voči vládnej koalícii. Nepriamo svoje zámery naznačil, keď uviedol, že „*nepochybne je tu obrovský priestor na vznik nového politického subjektu. Vytvorí sa najmä tým, že tlak na ľudí z hľadiska sociálneho a ekonomického bude veľmi silný a privítajú slobodnú politickú stranu, ktorá bude chrániť ich ekonomické a sociálne záujmy*“ (Leško 1999). Ďalšou Ficovou témou sa stala otázka „*novej politickej generácie*“, resp. nových ľudí v politike (Národná obroda 3. 6. 1999).

Rovnaký odstup od oboch súperiacich táborov naznačil aj v septembri 1999, keď vystúpil zo SDE a opustil aj vládnu koalíciu (Sme 16. 9. 1999). Avizoval pritom, že založenie jeho politickej strany bude niečím neštandardným a nezvyčajným. Na ustanovujúcom sneme Smeru v decembri 1999 sa nová strana definovala ako pragmatický a neideologický subjekt. Charakteristický bol preň apel na kompetentnosť a racionalitu („*chce do celého nášho verejného života opäť vniesť rozumnosť, oživiť vieru v rozumné riešenia a prístupy*“... Tézys Politického programu 1999). Smer sa odmietol v politickom spektre zaradiť na pravo-ľavej osi, čím sa vymedzil voči všetkým

---

<sup>4</sup> Po odchode Michala Kováča z postu prezidenta SR 2. 3. 1998 prevzala podstatnú časť jeho právomocí vláda SR, ktorá o. i. využila túto situáciu na zastavenie trestného stíhania v prípade únosu Michala Kováča mladšieho (syna bývalého prezidenta) do Rakúska (1995) a zmarenia referenda o priamej voľbe prezidenta SR (1997). Cieľom KDĽ bolo vytvoriť podmienky, ktoré by umožnili stíhanie oboch trestných činov, zo spáchania ktorých bola obviňovaná politická garnitúra V. Mečiara.

ostatným politickým subjektom a voči klasickej straníckej politike („...*my nie sme klasická politická strana a ani ňou nechceme byť. Nechceme politikárčiť*“, Sme 31. 12. 1999). Prebiehajúci politický zápas medzi stranami vládnej koalície a opozície charakterizoval ako „*politickú pomstu*“ a situáciu v štáte za krízovú. Zdôrazňoval, že jeho kritika je motivovaná predovšetkým odborne. Bezprostredne pred voľbami však Smer neváhal siahnuť aj po kriminalizácii politiky vládnej koalície, keď napr. privatizáciu Slovenského plynárenského priemyslu označil za „*ekonomickú vlastizradu*“ (SITA 26. 4. 2002). Vo volebnom programe nevyučoval z rokovania o zostavení novej vlády žiaden politický subjekt, zároveň však deklaroval, že bude trvať na tom, aby príslušné orgány vyvodili „*konkrétnu osobnú zodpovednosť za poškodenie Slovenska, jeho záujmov a ľudí v rokoch 1994 – 2002*“ (Voľte poriadok... 2002: 1).

Súčasťou anti-elitárskeho apelu Smeru bolo zdôrazňovanie priamej komunikácie s voličmi („*Kontrolu jeho činnosti nebudú vykonávať predovšetkým stranícke grémiá, ale verejnosť a masovo-komunikačné prostriedky*“). V nasledujúcom období prerástol tento apel do využívania plebiscitárnych komponentov demokracie, napr. pri prinajmenšom verbálnej podpore referenda o vypísaní predčasných parlamentných volieb v roku 2000<sup>5</sup> alebo o dva roky neskôr, keď nastolil požiadavku vypísania referenda o privatizácii 49 % akcií Slovenského plynárenského priemyslu.<sup>6</sup> Anti-establishmentový apel predpokladá konštruovanie homogénnej identity na línii „*my – oni*“ namiesto zdôrazňovania existencie rozličných záujmov, čo sa prejavovalo v negatívnom vymedzovaní voči menšinám, predovšetkým voči maďarskej a rómskej. Ďalšou charakteristickou líniou pre túto stranu bolo pestovanie permanentného pocitu ohrozenia, ktorý vyplýva buď z neschopnosti vlády zabezpečiť fungovanie právneho štátu, alebo z nárastu kriminality. Napriek anti-elitárskemu apelu snaha o homogenizáciu vlastného elektorátu spôsobovala, že Smer mal pred rokom 2002 napäté vzťahy s mimovládny sektorom (Pravda 14. 8. 2002). Z hľadiska politického štýlu teda Smer možno, predovšetkým v prvom období jeho existencie, t. j. pred voľbami 2002, charakterizovať ako populistickú formáciu (Decker 2005: 11 – 14).

Zároveň sa však jeho líder Robert Fico aj napriek využívaniu populistických prvkov vo svojej rétorike vyhýbal takým krokom, ktoré by ho zaradili na okraj politického spektra. Naopak,

---

<sup>5</sup> Vypísanie referenda o usporiadaní predčasných parlamentných volieb iniciovalo opozičné HZDS. Konalo sa 11. 11. 2000. Zúčastnilo sa ho 818 480 voličov, t. j. 20,03 % zo 4 085 172 oprávnených. Za vypísanie predčasných volieb do NR SR hlasovalo 92,74 % voličov, proti bolo 4,8 %, 2,44 % hlasov bolo označených za neplatné. Vzhľadom na to, že sa na referende zúčastnilo menej ako 50 % oprávnených voličov, bolo vyhlásené za neplatné (Referendum 2000).

<sup>6</sup> Návrh strany Smer a ďalších opozičných subjektov na usporiadanie referenda o rozhodnutí vlády SR o čiastočnej privatizácii štátneho podniku Slovenský plynárenský priemysel, ktorý je monopolným dodávateľom a distribútorom zemného plynu v SR, poslanci NR SR zamietli 31. 1. 2002 (SITA, 31. 1. 2002).

otvorene dával najavo svoje ambície stať sa po voľbách premiérom a prevziať vládnú zodpovednosť. Tomuto cieľu bola podriadená aj predvolebná kampaň strany.<sup>7</sup> Počas predvolebnej kampane sa prezentoval ako alternatíva voči obom súperiacim táborom, napr. prostredníctvom klasického populistického hesla „*ako sa kradlo za Mečiara, tak sa kradne aj za Dzurindu*“ (Tóth 2002). Omnoho výraznejšie však bolo jeho odmietnutie akejkoľvek spolupráce s „*tou istou garnitúrou, ktorá zodpovedá za stav krajiny od roku 1990 do roku 1998*“, ale predovšetkým s osobou V. Mečiara (Stanislav 2000). Fico až dodatočne vylúčil zo spolupráce v budúcej vláde aj premiéra M. Dzurindu a vtedajšieho vicepremiéra Ivana Mikloša. Príklon ku geometrickému strediu stranického systému, vymedzenie sa voči obom pólom politického spektra, ale aj neextrémistický charakter politiky Smeru viedol politológa Petra Učňa k definovaniu tejto formácie ako strany stredového populizmu (Učeň 2004).

Volebná podpora Smeru dosiahla v januári 2000 približne 10,8 % potenciálne rozhodnutých voličov, v ďalších mesiacoch však vzrástla viac než dvojnásobne. V marci 2000 pochádzalo 56 % podpory pre Smer od bývalých voličov strán vládnej koalície, 24 % jeho prívržencov tvorili bývalí sympatizanti HZDS a SNS. Z hľadiska vekovej štruktúry voliči Smeru pozostávali najmä z mladých ľudí do 34 rokov, s ukončeným stredoškolským, resp. vysokoškolským vzdelaním (Bútorová – Gyárfášová – Velsic 2000: 296, 298). Z personálneho hľadiska bol Smer prezentovaný ako zoskupenie nových tvárí. Medzi jeho zakladateľmi sa však ocitli ľudia ako Monika Beňová, resp. Fedor Flašík, ktorí realizovali volebnú kampaň HZDS vo voľbách 1998, ako aj bývalý predseda Sociálnodemokratickej strany Slovenska Boris Zala a Dušan Čaplovič, ktorý do roku 1998 pôsobil v SDE.

## 1.2. Relevancia Smeru v stranickom systéme po roku 2002

Po tom, ako po voľbách do NR SR v septembri 2002 Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ), Strana maďarskej koalície (SMK), Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) a Aliancia nového občana (ANO) pristúpili k rokovaniu o vytvorení novej vlády bez účasti Smeru, sa Smer definoval ako opozičná strana. Zároveň odmietol spoluprácu s HZDS (TASR 24. 9. 2002). Od mája 2005, keď jeho poslanecký klub posilnili dvaja poslanci, zvolení za HZDS (Vojtech Tkáč a Dušan Jarjabek), sa Smer stal stranou s najsilnejším poslaneckým klubom v NR SR (Sme 17. 5. 2005). Dlhodobu sa udržiava z hľadiska voličských preferencií na prvom mieste (33 %; SITA 14. 10. 2005). Keďže klub Smeru je stabilnejší ako ostatné opozičné kluby,

---

<sup>7</sup> Predvolebné reklamné pútače Smeru sa na občanov obracali s výzvou „*Pod' voliť Roberta Fica za predsedu vlády*.“ V podobnom duchu sa niesli aj ďalšie predvolebné materiály tejto strany.

Fico sám seba v súčasnosti označuje za „*vodcu opozície*“ (Stupňan 2003a). Smer pokračuje v anti-elitárskom a plebiscitnom štýle politiky. Pretrváva napätie medzi ním a veľkou časťou mimovládnych organizácií.

Podstatnou evolúciou prešli vzťahy medzi Smerom a významným segmentom občianskej spoločnosti – odborovými organizáciami. Pred rokom 2002 Smer o kontakty s odbormi nejavil záujem, pretože ich považoval za „*zdevastované..., neschopné obrániť základné práva zamestnancov.*“ V decembri 2002 sa však už predseda strany zúčastnil odborárskych mítingov (TASR, 10. 12. 2002). Smer zároveň podporil petíciu Konfederácie odborových zväzov SR (KOZ SR) za vypísanie referenda, ktorého cieľom boli predčasné voľby (Rozhlasová stanica Rádio Slovensko, 16.10.2003). V marci 2004 prijala KOZ SR rozhodnutie, podľa ktorého sa Smer mal stať jej prirodzeným partnerom (Pravda, 29. 4. 2004), zjazd v novembri 2004 však politizáciu odborov odmietol a dohodu neprijal (Filipko 2004).

O rok neskôr sa však v kontexte blížiacich sa parlamentných volieb situácia zmenila, a aj napriek opatrne formulovanému nesúhlasu časti odborových zväzov (napr. predsedu odborového zväzu armádnych civilných zamestnancov Mariána Lacka a viceprezidenta KOZ SR Jána Gašperana, ktorý pôsobí v odborovom zväze pracovníkov školstva), Smer – sociálna demokracia a prezident KOZ SR Ivan Saktor 21. decembra 2005 podpísali dohodu o vzájomnej spolupráci, pričom strana sa zaviazala presadzovať také opatrenia, ktoré zodpovedajú predstavám odborárov. Výhrady predstaviteľov odborových zväzov sa týkali nie samotnej spolupráce, ale jej zmluvného deklarovania (Pravda, 22. 12. 2005). Uvedené výhrady boli zrejme dôvodom, prečo KOZ SR absolvovala rokovania aj s ďalšími opozičnými stranami, konkrétne so SNS (Rokovanie 2006b) a s Ľudovou stranou – HZDS (ĽS-HZDS) (Rokovanie 2006a). Hoci obe strany podporili viaceré požiadavky KOZ SR, Smer – SD zostáva jedinou stranou, s ktorou KOZ SR uzavrela partnerskú dohodu, t. j. možno ho charakterizovať ako jej hlavného partnera.

Rozhodujúcu pozíciu v rámci opozície si Smer vydobyl počas prezidentských volieb 2004. Vtedy sa v kampani pred druhým kolom, v ktorom o zvolenie súperili bývalý premiér V. Mečiar a líder mimoparlamentného Hnutia za demokraciu (HZD) Ivan Gašparovič, úspešne etabloval na konfliktnej línii mečiarizmus – anti-mečiarizmus, keď na rozdiel od strán vládnej koalície, ako jediný významnejší politický subjekt mobilizoval občanov k účasti na voľbách a k podpore I. Gašparoviča.<sup>8</sup> Naopak, výzvy strán vládnej koalície (najmä SDKÚ), aby voliči bojkotovali druhé

---

<sup>8</sup> Ivan Gašparovič bol do roku 2002 blízkym spolupracovníkom V. Mečiara. V rokoch 1992 – 1998 zastával ako člen HZDS funkciu predsedu NR SR a opozícia ho obviňovala zo spoluzodpovednosti za nedemokratické kroky vládnej koalície v rokoch 1994 – 1998. Po tom, ako spolu s ďalšími poprednými funkcionármi HZDS nebol pred

kolo volieb, interpretoval ako dôkaz ich spolupráce s Mečiarom a HZDS (Výzvy k neúčasti 2004).<sup>9</sup> Na ľavej časti politického spektra sa definitívne presadil pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2004, keď získal podporu partnerských subjektov, pôsobiacich v rámci Strany európskych socialistov (PES) a na jeho kandidátke sa ocitli zástupcovia marginálnych neparlamentných ľavicových strán SDĽ, Sociálno-demokratickej strany Slovenska (SDSS) a Strany zelených na Slovensku (SZS). Tento proces sa definitívne zavŕšil ku koncu roku 2004, keď SDĽ, SDSS a Sociálnodemokratická alternatíva (SDA) splynuli so Smerom.

Rast preferencií, relevancie poslaneckého klubu Smeru v NR SR a zmena vo vzťahu medzi niekdajšími hlavnými protivníkmi (SDKÚ a HZDS) spôsobili, že v septembri 2005 premiér M. Dzurinda fakticky uznal predsedu Smeru R. Fica za lídra opozície, keď ho vyzval na televíznu diskusiu (SITA, 18. 9. 2005), ktorá sa uskutočnila 25. septembra 2005 v diskusnej relácii verejnoprávnej Slovenskej televízie O päť minút dvanásť (Pravda 26. 9. 2005).

## 2. Programatika Smeru

### 2.1. Od pragmatizmu k tretej ceste (1999 – 2002)

Z hľadiska vývoja programatiky Smeru a formovania jeho identity možno vyčleniť tri kľúčové momenty. V prvom období svojej existencie, až do II. snemu strany v decembri 2001, sa Smer identifikoval výlučne v termínoch politického pragmatizmu. Po sneme v decembri 2001, na ktorom bol prijatý programový dokument „Tretia cesta,“ začal Smer síce deklarovať svoju blízkosť k stranám ako britská Labouristická strana alebo Sociálno-demokratická strana Nemecka (SPD), zároveň sa však odmietol identifikovať s hodnotami sociálnej demokracie. Tretie obdobie sa začalo po parlamentných voľbách 2002, resp. po programovej konferencii Smeru v decembri toho istého roku, keď sa Smer označil za stranu ľavého streda a prijal rozhodnutie uchádzať sa o vstup do Socialistickej internacionály (SI).

---

parlamentnými voľbami 2002 zaradený na jeho kandidátnu listinu, HZDS opustil a založil so skupinou svojich priaznivcov novú stranu – Hnutie za demokraciu (HZD). Strany vládnej koalície počas prezidentských volieb 2004 argumentovali v prospech bojkotu druhého kola volieb práve Gašparovičovou úzkou spoluprácou s V. Mečiarom v minulosti.

<sup>9</sup> Skutočnú mieru angažovanosti Smeru v kampani pred druhým kolom prezidentských volieb je možné iba predpokladať. Na účasť vo voľbách a podporu I. Gašparoviča vyzývali aj anonymné reklamné pútače, ktoré sa nápadne podobali tým, ktoré Smer používal v predvolebnej kampani v roku 2002. Na druhej strane pri mobilizácii voličov zohrali významnú úlohu médiá, ktoré varovali pred alternatívou zvolenia V. Mečiara za prezidenta SR (Pataj 2004).



Na svojom ustanovujúcom sneme Smer deklaroval za svoj prvoradý cieľ „*nastolenie poriadku, spravodlivosti a stability*“ (Tézy Politického programu 1999). Ľavicová požiadavka „*spravodlivosti*“ však bola prijatá až na základe iniciatívy časti predstaviteľov strany, konkrétne B. Zalu a D. Čaploviča (Zala 2002b). Strana sa deklarovala ako neideologická. Tejto definícii zodpovedali aj Programové tézy, schválené na ustanovujúcom sneme strany v Stupave. Smer sa v nich prihlásil k hodnotám demokracie a trhovej ekonomiky, zároveň však odmietol „*radikálne potláčanie štátu*“, ktorého úlohy v procese sociálno-ekonomickej a politickej transformácie považoval za nezastupiteľné. Zároveň sa vyslovil v prospech vstupu SR do EÚ a NATO. Na pretrvávajúcej konfliktnej línii revitalizovaného sporu o podobu režimu (resp. mečiarizmus vs. anti-mečiarizmus), sa teda Smer zaradil medzi prodemokratické a promodernizačné strany, hoci vo svojej praktickej politike inštrumentálne využíval aj autoritárske a protiintegračné nálady v spoločnosti.

Podstatnú pozornosť venoval Smer predovšetkým otázkam fungovania štátu a rozpracovaniu ekonomickej politiky. Smer chápal štát predovšetkým ako „*významný nástroj realizácie ... národných záujmov*.“ Zároveň však túto tému využíval ako argumentačnú bázu pre anti-establishmentový apel, keď poukazoval na potrebu „*prekonať vysokú mieru nedôvery občanov k štátu*.“ Zároveň sa identifikoval so široko a homogénne chápanými „*občanmi*“, keď tvrdí, že „*Smer chce štát, ktorý budú občania považovať za svoj*“, resp. deklaruje ambíciu odstraňovať „*nedôveru verejnosti k politickým stranám a k parlamentu*.“ Vyslovil sa za „*návrat k autentickej demokracii*“, kde „*nebudeme pociťovať absenciu občana na verejnom živote*.“

Programové tézy ďalej rozpracovali základné východiská jednotlivých politík Smeru v oblasti rozvoja demokracie, ľudských práv, právneho štátu, ekonomiky a sociálnej politiky. Vzhľadom na to, že názory tejto strany na uvedené otázky majú podstatný význam z hľadiska definovania a transformovania jej identity, bude im ďalej venovaná osobitná pozornosť.

Na svojom II. sneme v decembri 2001 sa Smer prihlásil k programu „*Tretej cesty*“ (Tretia cesta 2001). Strana sa prihlásila ku koncepciám britskej Labouristickej strany, nemeckej SPD a Demokratickej strany v USA, zároveň však zdôrazňuje, že vznik strany bol reakciou na „*potrebu výsostne domácu*.“ Tretia cesta sa stala súčasťou názvu Smeru. Na rozdiel od dokumentov uvedených strán, ktoré, s výnimkou posledne menovanej, zotrávajú v hodnotovom rámci sociálnej demokracie a Socialistickej internacionály, dokument Smeru, ktorého autorom bol vtedajší podpredseda strany Boris Zala, nepovažuje koncepciu tzv. Tretej cesty za „*nový ideologický model*“, ale za „*politiku pragmatizmu a racionality*“, resp. „*hľadanie novej spoločenskej súdržnosti*.“

Sociálno-demokratickým prvkom v uvedenom dokumente Smeru je dôraz na prístup ku vzdelaniu, inak sa s koncepciami Gerharda Schrödera a Tonyho Blaira zhoduje predovšetkým v tých otázkach, kde sa obe strany rozchádzajú s konceptom „*štátu blahobytu*“ (Blair, T. – Schröder, G. 1999).<sup>10</sup> Naopak, v dokumente Smeru absentuje problematika participatívnej rovnosti a integrácie sociálne vylúčených, ktorá je dôležitým prvkom agendy sociálno-demokratických strán. Kým programové dokumenty európskych sociálno-demokratických strán, hlásiacich sa ku koncepcii „Tretej cesty“, sú koncipované v dimenziách EÚ, resp. reagujú na procesy globalizácie, dokument Smeru je zakotvený v podmienkach národného štátu.

Na rozdiel programov SPD a britských labouristov, ktoré možno charakterizovať ako „*nový fenomén sociálnodemokratickej, alebo možno presnejšie odrody socialistickej ideológie*“ (Školka 2002: 82), programový dokument Smeru hovorí o skĺbení pozitív „*bodnotovej orientácie konzervativizmu, sociáldemokratiizmu i liberalizmu*“ (Tretia cesta 2001). Fico sa pritom vo vzťahu k sociálnej demokracii vymedzoval skôr negatívne („*Pre mňa je podstatne atraktívnejšia myšlienka tretej cesty ako sociálnej demokracie.*“) a zároveň odmietol diskutovať o integrácii strany do medzinárodných štruktúr (Repa 2001). Stranícki lídri naďalej vytrvalo zdôrazňovali, že program Tretej cesty bol koncipovaný „*špecificky pre Slovensko*“ (R. Fico; TASR, 5. 1. 2002), kým ostatné strany „*formálne vyznávajú ideológie, predkladajú vybranené ideologické programy, ktoré neskôr nadobúdajú charakter clony pre nekvalifikovanú a nereálnu politiku, vzdialenú od záujmov nielen občanov, ale aj ich voličov*“ (Čaplovič 2002). Neskôr tieto formulácie B. Zala dodatočne interpretoval ako kompromis medzi stúpenkami a odporcami sociálno-demokratickej orientácie strany (Sme 24. 9. 2002).

Hoci Smer a jeho predstavitelia v období pred voľbami 2002 odmietali identifikáciu svojej strany ako ľavicovej formácie, predovšetkým R. Fico, ale aj napr. B. Zala vytrvalo vysielali signály smerom k voličom ľavicových strán a individuálne sa deklarovali ako prívrženci ľavice, resp. sociálnej demokracie (Zala 2001). V krátkom čase po vzniku Smeru sa napr. Fico vyjadril, že je ľavičiar, ale chce „*robiť prísnu pragmatickú a racionálnu politiku*“ (Pravda 2. 2. 2000) Využíval nespokojnosť členskej základne a voličov svojej pôvodnej strany SDĽ s pôsobením vo vláde a opakovane ju vyzýval, aby opustila vládnu koalíciu (TASR, 26. 23. 2001; 6. 7. 2001). Fico opakovane vysielal pozitívne signály k tej časti SDĽ, ktorá podporovala politiku svojho

---

<sup>10</sup> K uvedenej koncepcii mal omnoho bližšie program bloku „Nový stred.“ O jeho vznik sa neúspešne pokúšal predseda Strany občianskeho porozumenia (SOP) Pavol Hamžík integrovaním SDSS a Strany zelených na Slovensku (Hamžík 2001).

vtedajšieho predsedu Jozefa Migaša, keď o. i. dával najavo, že on a jeho prívrženci neboli príčinou jeho odchodu zo strany (Weiss 2001).<sup>11</sup>

Naopak, nervózne reagoval na vznik Sociálnodemokratickej alternatívy (SDA), založenej skupinou okolo Petra Weissa a Milana Ftáčnika, ktorá sa, podobne ako Smer, pokúšala osloviť sklamaných voličov SDE a mládež a napr. v oblasti boja proti korupcii používala podobnú argumentáciu. Čím viac sa v lete 2002 stávalo zrejmejším, že žiadna strana ľavého streda sa do NR SR nedostane, tým viac sa Smer snažil zviditeľniť sa v uvedenom priestore. Smer sa de facto identifikoval s ľavou časťou politického spektra, keď jej predseda spochybnil ľavicový charakter SDA a označil ju za „*zakuklenú pravicu*“ (SITA, 28. 3. 2002). Podpredseda Smeru B. Zala sa v júli 2002 zúčastnil neformálnych rokovaní siedmich ľavicových, resp. stredoľavých politických strán (SDE, SDA, Komunistickej strany Slovenska (KSS), Ľavicového bloku, Strany občianskeho porozumenia (SOP), Smeru a SDSS). Zároveň sa usiloval o to, aby SDA odstúpila od volieb a vyzvala voličov hlasovať za kandidátku Smeru (Sme, 24. 9. 2002).

Napriek tomu sa však Smer i naďalej prezentoval ako ideologicky konfúzny subjekt. Neoficiálne deklarácie o jeho ľavicovom charaktere sa striedali s úplne protichodnými politickými vyhláseniami. Podpredsedníčka Smeru Monika Beňová sa napr. identifikovala ako sociálna liberálka, ale zároveň nevyklúčila možnosť pravicovej orientácie strany (Beňová 2002: 6 – 7). Inokedy zas R. Fico označil za svoj politický vzor popri prezidentovi USA Franklinovi D. Rooseveltovi aj prezidenta Ruskej federácie Vladimira Putina (TA3 3. 8.2002).

V samotnom ľavicovom prostredí nebola potenciálna profilácia Smeru ako ľavicovej strany prijímaná jednoznačne. Pozitívnejšie na tieto signály reagovali predstavitelia SDE, kde sa po zvolení Pavla Koncoša za predsedu v novembri 2001 začali prejavovať skôr tendencie k opusteniu projektu transformácie komunistickej strany na sociálnu demokraciu, a SOP, ktorá mala k Smeru blízko z hľadiska genézy a politického štýlu (pozri Učeň 2004). Negatívne reakcie na ľavej strane politického spektra vyvolávali predovšetkým názory strany na otázky ľudských práv a práv menšín, silný akcent na národno-štátne záujmy Slovenska a otázky „*práva a poriadku*“, napr. požiadavky na zvyšovanie úrovne policajnej represie a nastoľovanie otázky obnovenia trestu smrti.

Proti zblížovaniu SDE so Smerom sa vyslovila napr. platforma „SDE – moderná európska socialistická strana“ (Slovo, 3. 1. 2001),<sup>12</sup> okolo ktorej sa na jar 2002 sformovala SDA,

---

<sup>11</sup> Práve sympatie a ústretové gestá, ktoré R. Fico ako líder (v danom čase) neideologickej strany vysielal smerom k tejto časti SDE, spochybňujú rozšírené klíše o jej označovaní za „radikálno-socialistické“ krídlo strany.

ale výhrady odznievali aj Mladej demokratickej ľavici (MDĽ) a Sociálnodemokratickej mládeži Slovenska (SDMS), t. j. v mládežníckych organizáciách, spolupracujúcich so SĽE a SDSS (TASR, 11. 8. 2002; 26. 8. 2002). Nielen priaznivci ľavice, ale aj niektorí nezávislí pozorovatelia poukazovali na autoritatívne prvky v programe strany a na skutočnosť, že „reálna agenda tejto strany“ mala v uvedenom období „podstatne bližšie k pravicovému populizmu než k novej ľavici,“ resp. sa približovala k politike konzervatívnych strán (Forgács 2002; Marušiak 2000; Blaha 2002). Podobné charakteristiky prichádzali aj zo zahraničia, a to aj od sociálno-demokratických politikov. Tak napr. poslanec Európskeho parlamentu za Sociálnodemokratickú stranu Rakúska Hannes Swoboda označil v roku 2000 Fica a jeho stranu za populistu: „*Nie je mojou úlohou miešať sa do vnútorných záležitostí Slovenska, ale za touto novou silou je cítiť priveľa populizmu, ktorý sa vnáša do politickej debaty a tomuto druhu populizmu by bolo treba vziať silu*“ (Žitný 2002). Predseda SDA M. Ftáčnik po voľbách odmietol ponuku Smeru na integráciu a označil túto stranu za „*mäkší variant HZDS*“ (Új Szó, 30. 9. 2002).

## 2.2. Medzi Treťou cestou a Socialistickou internacionálou

Zásadnú cezúru v ideologickej orientácii Smeru znamenali parlamentné voľby 2002, v ktorých Smer získal 13,46 % hlasov, kým jeho stredoľaví konkurenti (SĽE, SDA) dohromady nezískali ani 3 % (ŠÚ SR: 2002). To znamenalo nielen ich vyradenie z parlamentu, ale aj definitívnu politickú marginalizáciu. V politike Smeru sa posilnili tendencie na ovládnutie vyprázdneného priestoru nekomunistickej ľavice, aj keď spočiatku tieto zámery neboli explicitne formulované v intenciách prihlásenia sa k hodnotám sociálnej demokracie a členstva v Socialistickej internacionále. Okrem vnútropolitických dôvodov existovali aj vonkajšie príčiny transformácie Smeru – v súvislosti s blížiacim sa členstvom Slovenska v EÚ a potrebou získania medzinárodnej akceptácie na efektívne presadenie svojich cieľov sa Smer ocitol pred reálnou hrozbou, že aj napriek relatívne vysokej miere voličskej podpory sa ocitne nielen vo vnútro politickej, ale aj v medzinárodnej izolácii a zopakuje tak osud HZDS.

Predseda Fico deklaroval zámer prehlbovať politiku tretej cesty s ambíciou zaradiť stranu do medzinárodného zoskupenia stredovo-ľavicových politických strán, najmä prostredníctvom spolupráce s nemeckou SPD a britskou Labouristickou stranou. Tieto zámery vyvolali negatívnu reakciu nielen u predstaviteľov konkurenčnej SDA (Peter Weiss: „*Členstvo v Socialistickej*

---

<sup>12</sup> Platforma „SĽE – moderná európska socialistická strana“ sa začala formovať od leta 2000 v reakcii na opätovné zvolenie Jozefa Migaša za predsedu strany a posilňovanie vplyvu dogmatického krídla v SĽE po zjazde SĽE 8. 7. 2000 v Košiciach.

*internacionále predpokladá jasný a sociálno-demokratický program, jasné postoje v otázkach menšín, istý politický štýl a kultúru, ktorá nemá nič spoločné s populizmom a lacnou demagógiou, a musí sa v krízových chvíľach zachovať ako sociálny demokrat.“*) a SDE (Ľubomír Fogaš), ale aj u európskych sociálnych demokratov. Spravodajca Európskeho parlamentu pre Slovensko a podpredseda Strany európskych socialistov (PES) Jan Marinus Wiersma vyhlásil, že „*Fico sa nestane členom európskych ľavicových združení len preto, že chce. Budeme si dávať dobrý pozor*“ (Friš – Stupňan 2002).

Predstavitelia Smeru začali opatrne sondovať možnosti členstva v socialistickej skupine Parlamentného zhromaždenia Rady Európy (Repa 2002), podpredseda strany Boris Zala označil za cieľ strany „*po voľbách zakotviť v internacionále sociálnych demokratov*.“ Pritom však nevyvrátil pochybnosti o hodnotovej profilácii Smeru, keď naznačil, že strana by mala zahŕňovať široký diapazón názorov „*od ľavicárov cez sociálnych demokratov v strede až po národných liberálov na pravom krídle Smeru*“ (Zala 2002a). Predseda Smeru však tvrdil, že ambíciou strany je „*byť štandardnou alternatívou súčasnej pravicovej vlády*.“ Odmietal jednoznačné ideologické zaradenie („*nikdy som neoblásil potrebu transformácie Smeru na socialistickú stranu*“). Vyslovoval sa za zotrvanie pri koncepcii „*strany tretej cesty*“ (Fico 2002b). O niekoľko dní však už hovoril o „*sociálnej alternatíve pravicovej vlády*“ (TASR, 6. 11. 2002).

Predovšetkým R. Fico vymedzoval programovú identitu Smeru negatívne, pričom sa vymedzoval voči Dzurindovej vláde. Z hľadiska ideologického zaradenia strany mali obe formulácie konfúzny charakter, v každom prípade však Zala v danom momente jednoznačne naznačil, ako by malo vyzerat' inštitucionálne zaradenie strany. Aj napriek protichodným vyhláseniam o orientácii Smeru na jeseň 2002 sa jeho poslanci, ktorí pôsobili v Európskom parlamente ako pozorovatelia, zaradili do skupiny PES. Udialo sa tak po konzultáciách medzi PES a vedením SDE a SDA, pričom spolupráca po roku 2002 bola podmienená zmenou rétoriky a politického štýlu (Štefunko 2002).

Kondicionalita spolupráce s PES nepochybne proces profilácie strany urýchlila a ovplyvnila výsledok programovej konferencie Smeru 1. decembra 2002, ktorá rozhodla o orientácii na členstvo v SI. Variant integrácie s marginálnymi ľavicovými stranami, pôsobiacimi v tomto medzinárodnom zoskupení (SDE, SDSS), pritom predstavitelia Smeru odmietali. Snem strany v máji 2003 túto líniu akceptoval. Rozhodnutie o sociálno-demokratickej orientácii bolo prijaté bez podstatnejšej diskusie v strane, napriek tomu, že časť členov sa hlásila k pravicovej orientácii (Stupňan 2003c).

R. Fico sa pôvodne vyslovoval za pomalšie zblížovanie Smeru so SI a predpokladal podanie prihlášky pred kongresom v roku 2006 (TASR, 1. 12. 2002). Dokonca ešte v marci 2003

sa ohradzoval proti označeniu Smeru za socialistickú stranu (Stupňan 2003a). Na 22. kongrese Socialistickej internacionály v brazílskom Sao Paule 27. – 29. 10. 2003 už Smer figuroval popri SDE a SDSS ako pozorovateľ, ktorý mal podanú prihlášku. Rozhodnutie o prijatí Smeru za člena však bolo odsunuté na neskôr (Takáčová 2003).

Po voľbách 2002 Smer prejavil záujem o prevzatie členskej základne mimoparlamentných stredoľavých strán, ale bez ich vedúcich predstaviteľov (Fico: „...odmietame personálne koalície neúspešných politikov. Sme pripravení otvoriť štruktúry na individuálnej báze...“; Rozhlasová stanica Rádio Slovensko, 31. 3. 2003). Ako prvá, ešte pred voľbami 2002, so Smerom splynula Strana demokratického streda, známa aj pod názvom Stred, ktorú v roku 1999 po odchode z HZDS založil Ivan Mjartan (TASR, 26. 5. 2002), začiatkom roku 2003 podobný osud postihol SOP (TASR, 1. 3. 2003). Ďalšie strany – SDE, SDSS a SDA – podobný scenár odmietli, pričom argumentovali výhradami voči politickému štýlu Smeru (vzťah k menšinám, postoj k otázkam ľudských práv) a prvé dve aj svojím členstvom v Socialistickej internacionále. Voči integrácii so Smerom prejavovala výhrady aj ich členská základňa. V priebehu rokov 2003 – 2004 sa tieto tri strany neúspešne pokúšali o vytvorenie spoločného bloku pred voľbami do Európskeho parlamentu, resp. o fúziu. Nová strana mala pôsobiť ako alternatíva, resp. politický partner Smeru. O vytvorení novej stredoľavej politickej formácie uvažovala aj Konfederácia odborových zväzov (KOZ SR), ale obmedzila sa iba na neoficiálne úvahy, ktoré sa pertraktovali až do polovice roku 2004 (Pravda, 19. 7. 2004; Repa 2003).

Rýchly proces rozkladu všetkých troch mimoparlamentných sociálno-demokratických subjektov, neúspech pokusov o vytvorenie konkurenčnej ľavicovej strany a blížiaci sa termín volieb do Európskeho parlamentu prispeli k urýchleniu procesu integrácie Smeru do medzinárodných sociálno-demokratických štruktúr. Tento proces prebiehal za podpory PES, ktorá vzhľadom na nepriaznivé vyhladky pred voľbami do Európskeho parlamentu presadzovala spoločný postup strán ľavého streda (Geist 2003; Malová 2003).

V júli 2003 avizovala spoločný postup so Smerom v eurovoľbách SDE, v novembri 2003 oznámila SDSS svoj zámer integrovať sa so Smerom do novej strany pod názvom Smer – sociálna demokracia. Pod tlakom PES Smer ponúkol všetkým mimoparlamentným sociálno-demokratickým stranám a SZS po jednom mieste na svojej kandidátke. SDE, SDSS a SZS ponuku Smeru prijali, SDA sa rozhodla kandidovať samostatne, ale napokon na svoj plán rezignovala a vyzvala svojich voličov, aby podporili kandidátku Smeru. Úspešný bol jedine kandidát SDE Vladimír Maňka, ktorý bol na kandidátke strany na 3. mieste, ostatní kandidáti (Jaroslav Ríha – SDSS, 7. miesto; Andrea Záhumenská – SZS, 8. miesto) sa do EP nedostali.

Ani vývoj po parlamentných voľbách 2002, v ktorých voliči ohodnotili politiku „tradičnej ľavice“ na Slovensku ako úplné zlyhanie, ani nespokojnosť s negatívnymi sociálnymi dopadmi ekonomických reforiem, či s neschopnosťou vlády M. Dzurindu vyporiadať sa s prejavmi klientelizmu, neprinesli podstatnejší nárast voličskej podpory mimoparlamentných stredoľavých strán. To jednoznačne definovalo ich ďalšie možnosti. Rýchly proces integrácie do medzinárodných straníckych štruktúr zase jednoznačne definoval limity programu „Tretej cesty“, ako bol prijatý na konci roku 2001. Konceptia „Tretej cesty“ sa prestala objavovať už vo volebnom programe Smeru, prijatom pred voľbami do EP, pravdepodobne aj preto, lebo názory Tonyho Blaira a Gerharda Schrödera sa nestretli v medzinárodných sociálno-demokratických štruktúrach s jednoznačne pozitívnou odozvou. Prihlásenie sa k tak vyhranenému prúdu v európskej sociálnej demokracii teda mohlo paradoxne inštitucionálnu „sociálnodemokratizáciu“ Smeru, spočívajúcu vo vstupe do Socialistickej internacionály a PES, skomplikovať. V novembri 2004 Fico otvorene deklaroval: *„Dost' bolo ,tretej cesty', pokiaľ ide o pragmatické a racionálne riešenia, musíme ísť cestou moderných sociálnodemokratických programov“* (Fico 2004a).

Na 5. sneme Smeru v decembri 2004 sa proces integrácie ľavicových strán na Slovensku zavŕšil a Smer nahradil vo svojom názve „tretiu cestu“ „sociálnou demokraciou“. Koncept „Tretej cesty“ však nebol na sneme úplne opustený, prešiel však redefiníciou. V súčasnosti ju R. Fico chápe ako odpoveď, ktorú *„sociálne demokracie našli, aby prežili v ére globalizácie a zvládli výzvy, ktoré nová doba prináša.“* Zároveň však zdôraznil, že po sneme Smer *„nebude ani ľavicovejší, ani ateistickejší, a ani nesmie byť, pretože by už nezodpovedal požiadavkám doby“* (TASR, 11. 12. 2004; Fico 2004b).

Vzhľadom na nepatrný vplyv zaniknutých strán (SOP, SDE, SDSS, SDA) aj napriek oficiálnym dohodám o integrácii, ktorých podpísanie si presadili SDE a SDSS, však môžeme v skutočnosti hovoriť skôr o inkorporácii menších strán. Uvedený proces nemal zásadnejší vplyv nielen na programatiku, ale ani na personálnu štruktúru najvyšších orgánov Smeru – sociálnej demokracie (Smer – SD).

Ešte pred snemom Fico vyzval bývalé stranícke špičky zanikajúcich ľavicových strán, vrátane bývalých ministrov a parlamentných funkcionárov, aby sa integračného procesu nezúčastnili. Bývalý poslanec SDE Vladimír Maňka získal post podpredsedu strany, miesto v 32 členom predsedníctve Smeru – SD získali Lubomír Petrák, Ján Richter (SDE) a Oľga Nachtmannová (SDSS) (Stupňan 2004). Vzhľadom na to, že J. Richter bol dlhoročným ústredným tajomníkom SDE, možno vysloviť názor, že Ficov apel voči bývalým vysokým funkcionárom bol myslený selektívne a týkal sa predovšetkým zakladateľov SDA P. Weissu

a Milana Ftáčnika.<sup>13</sup> Na druhej strane svoj záujem o členstvo v Smeri deklarovali bývalý podpredseda SDE Ľubomír Andrassy a primátor Banskej Bystrice Ján Králik (TASR, 20. 2. 2005).<sup>14</sup> Zastúpenie predstaviteľov zaniknutých stredoľavých strán v najvyšších orgánoch Smeru má doslova symbolický charakter.

Od tohto kroku, predovšetkým v prípade SDE, Smer očakával posilnenie najmä na komunálnej a regionálnej úrovni, keďže v SDE pôsobilo približne 300 starostov a primátorov, 2 tis. miestnych poslancov a 25 poslancov krajských samosprávnych orgánov. Pred zlúčením s mimoparlamentnými ľavicovými subjektami mal Smer približne 7 000 členov. K 18. 2. 2005 sa do Smeru – SD preregistrovalo z približne 9 800 členov SDE 4 735, z približne 2 500 členov SDSS a 800 evidovaných členov SDA ich do Smeru prešlo niekoľko stoviek.<sup>15</sup>

Proces „integrácie“ Smeru s menšími ľavicovými subjektmi neprebíhal priamočiarno. S likvidáciou SDSS vyslovila nesúhlas Platforma P-4, vedená Jánom Mikulom, ktorá vznikla na jeseň 2003 z iniciatívy častí členských základní SDSS v Trenčianskom, Žilinskom, Košickom a Nitrianskom kraji. Jej vystúpenie v tom čase zabrzdiло proces integrácie SDSS a Smeru (SITA, 17. 5. 2004). Diskusia o predvolebnej spolupráci so stranou Smer prebehla aj vo vnútri mládežníckej organizácie Mladí sociálni demokrati (MSD), ktorá vznikla v roku 2003 po zlúčení Mladej demokratickej ľavice (MDĽ) a Sociálnodemokratickej mládeže Slovenska (SDMS).<sup>16</sup> Signatári „Výzvy V proti\_Smere!“ argumentovali predovšetkým tým, že činnosť Smeru „nenapĺňa ľavicový hodnotový rámec.“ Politiku Smeru definovali ako „bezhodnotový pragmatizmus,“ ktorý nedáva záruky, že jeho politika „nebude len uplatňovaním vulgárnej moci“ (Výzva 3. 10. 2003). Stúpenci predvolebnej spolupráce so Smerom, ktorí patrili k bývalým lídrom oboch ľavicových mládežníckych organizácií, takisto kritizovali populizmus R. Fica, ale poukazovali na narastanie ľavicových prvkov v politike Smeru a na to, že je jedinou stranou, ktorá je schopná spojiť centristickú ľavicu

<sup>13</sup> Vo voľbách do krajských zastupiteľstiev 2005 bol však M. Ftáčnik zvolený za poslanca zastupiteľstva Bratislavského samosprávneho kraja ako kandidát Smeru – sociálnej demokracie (Smer – SD). Na zozname „nežiadúcich“ bývalých predstaviteľov SDE sa mali nachádzať bývalí ministri Peter Magvaši, Ľubomír Fogaš a Pavol Kanis, ako aj bývalí predsedovia SDE Jozef Migaš a Pavol Koncoš.

<sup>14</sup> Ján Králik bol v roku 2004 kandidátom SDE na post prezidenta SR. Zo Smeru – SD bol v roku 2006 vylúčený pre nespokojnosť s jeho pôsobením vo funkcii primátora Banskej Bystrice.

<sup>15</sup> Údaje o presnom počte nových členov z radov bývalých členov SDA a SDSS Smer – SD v danom čase nemal autor k dispozícii. Celkovo sa však podľa ústredného tajomníka Smeru – SD Igora Federiča zvýšil počet členov Smeru v priebehu prvých dvoch mesiacov roku 2005 približne o 5000. Z toho by vyplývalo, že zo SDA a SDSS sa do Smeru preregistroval iba nepatrný počet (TASR, 20. 2. 2005). V uvedenom období bol však proces preregistrácie iba v začiatkoch, takže definitívne počty nových členov zrejme budú vyššie.

<sup>16</sup> MDĽ bola partnerskou mládežníckou organizáciou SDE, SDMS udržiavala partnerskú spoluprácu so SDSS.



a konkurovať pravicovým stranám (Protivýzva 16. 10. 2003). MSD a Smer si doteraz udržujú odstup, a aj napriek spolupráci pri riešení parciálnych problémov, napr. v otázke spoplatnenia vysokoškolského vzdelávania,<sup>17</sup> sa im doposiaľ nepodarilo nadviazať systematickú spoluprácu. Smer tak zostáva medzi politickými stranami na Slovensku i medzi sociálno-demokratickými stranami v medzinárodnom kontexte jednou z mála, ktorá nemá partnerskú mládežnícku organizáciu ako nástroj vplyvu na mladú generáciu, ale aj ako zdroj obnovy členskej základne a straníckych elít.

Negatívne, aj keď zväčša nemedializované reakcie v ľavicovom prostredí vyvolalo rozhodnutie Smeru podporovať v prvom kole prezidentských volieb kandidatúru Ivana Gašparoviča (TV Markíza, 15. 3. 2004), dovtedy podporovaného iba Konfederáciou národných síl,<sup>18</sup> združujúcou národno-konzervatívne subjekty, vrátane strán, otvorene sa hlásiacich k dedičstvu vojnového Slovenského štátu. V tejto súvislosti práve ľavicovo orientovaní komentátori upozorňovali na rozdiely medzi Smerom a modernými stredolavými stranami, pričom poukazovali na účelový charakter sociálno-demokratickej voľby tejto strany. Zároveň však poukazovali na fakt, že táto voľba nebola celkom náhodná. („*Niekoľko sa (nie až tak nečakane) vyfarbil. Dohneda... Po bezfarebnom, svetloružovom a tmavšie ružovom Smere sa tak možno dočkáme aj hnedého;*“ Geist 2004).

V predstavenstve SDE proti integrácii hlasovali bývalé podpredsedníčky Judita Takáčová a Hana Blažíčková, hlasovania sa zdržal Ľubomír Andrassy, ktorý síce podporil zlúčenie, ale nesúhlasil so spôsobom, ako proces prebiehal (Richter 2004). Proti integrácii so Smerom sa vyslovila aj tzv. Socialistická platforma v SDE, reprezentovaná bývalým ministrom školstva Petrom Ponickým a bývalým poslancom NR SR Jurajom Hraškom. Jej názor podporili okresné štruktúry strany v Lučenci a Krupine. Ich výhrady však smerovali skôr proti likvidácii organizačnej samostatnosti strany, než proti nadviazaniu spolupráce so Smerom (Vyhlásenie 4. 10. 2004).

---

<sup>17</sup> Predovšetkým KDĽH presadzovalo už počas prvej Dzurindovej vlády (1998 – 2002) zavedenie poplatkov za vysokoškolské štúdium. Predstaviteľ tejto strany Martin Fronc, ktorý od roku 1998 zastával funkciu štátneho tajomníka Ministerstva školstva SR, po parlamentných voľbách 2002 zastával do roku 2006 funkciu ministra školstva a neúspešne sa pokúšal presadiť spoplatnenie vysokoškolského štúdia.

<sup>18</sup> Konfederácia národných síl (KNS) vznikla 6. 1. 2004. Jej založenie iniciovala časť SNS pod vedením Jána Slotu, medzi ďalších členov patrili Slovenská ľudová strana, HZD, Ľudová únia a Slovenská národná jednota. KNS sa fakticky rozpadla ešte pred druhým kolom prezidentských volieb, keď predstavitelia SNS oznámili svoje rozhodnutie samostatne kandidovať vo voľbách do Európskeho parlamentu.

Po formálnej stránke bol proces integrácie Smeru do medzinárodných štruktúr zavŕšený v máji 2005. Spoločne s ďalšími stranami strednej a východnej Európy – Bulharskou socialistickou stranou a rumunskou Sociálnodemokratickou stranou sa Smer – SD stal 19. 5. 2005 plnoprávnym členom PES (PES 19. 5. 2005), o týždeň neskôr (24. 5. 2005) rozšíril rady členských subjektov Socialistickej internacionály (TASR, 25. 5. 2005).

### 3. Transformácia kľúčových politík a tém politickej agendy Smeru

#### 3.1. Poriadok, právny štát a politická reforma

Azda najviac pertraktovanou témou Smeru pred parlamentnými voľbami 2002 bola agenda „*právneho štátu*“, resp. „*poriadku*“. Od svojho vzniku považoval Smer „*nastolenie poriadku, spravodlivosti a stability*“ (Tézy Politického programu 1999) za svoj prvoradý cieľ, čo sa prejavilo aj na voľbe motta volebného programu strany – „*Volte poriadok a slušný život*“. Smer poukazoval na klesajúcu dôveru v spravodlivosť a autoritu štátu. Vo svojom programe venoval pozornosť predovšetkým problematike korupcie, vymožitelnosti individuálnych práv, ako aj problematike kriminality.

Značne medializovanou témou bolo presadzovanie tzv. farmárskeho zákona v roku 2000, pričom R. Fico potrebu jeho prijatia zdôvodňoval rómskou kriminalitou (Fico 2001a). Na jednej strane presadzovanie tzv. alternatívnych trestov odňatia slobody, najmä trestu neplatenej práce, je bližšie agende Pavicových strán, otváranie problematiky trestu smrti v neoficiálnych vystúpeniach (Fico 2001b) je však skôr príznačné pre konzervatívne a pravicové populistické subjekty. Takisto ďalšie návrhy na zintenzívnenie policajných represíí spolu s invektívami proti „*ľudskoprávnym svätuškárom*“, boli orientované skôr na tú časť voličov, ktorá sa hlási k autoritatívnym princípom. Pri ich oslovovaní neváhal použiť ani výrok „*demokracia nie je anarchia*“ spreď roku 1989 (Fico 2002a), ale zároveň čitateľov denníka Sme ubezpečoval, že pod pojmom „*poriadok*“ chápe fungujúci právny systém, aký v Československu fungoval v rokoch 1918-1938 (Fico 2001c). Kritika korupčných praktík, slabej vymožitelnosti práva a presadzovania zákona o pôvode majetku zostáva súčasťou politickej agendy Smeru, ale po roku 2002 z nej vypadli témy, ktoré sú charakteristické skôr pre pravicové strany. Pochybnosti o tom, nakoľko sa predstavitelia Smeru, predovšetkým však jeho predseda, identifikujú s demokratickými pravidlami, vyvolávali Ficove výroky o potrebe zavedenia imperatívneho mandátu (Abrahám 2002). V uvedenej rétorike pokračoval aj po roku 2002, keď jeho zavedenie navrhoval v súvislosti s narastajúcim počtom nezávislých poslancov v NR SR (TASR 28. 2. 2003).

Súčasťou anti-straníckych apelov Smeru bol aj návrh na zmenu volebného systému z pomerného na kombinovaný. Strana v jeho prospech argumentuje vysokým počtom „nezávislých“ poslancov v NR SR, ktorí po voľbách opustili strany, za ktoré boli zvolení, resp. zmenili svoju stranícku príslušnosť, a neraz zastupujú subjekty, ktoré do parlamentu zvolené neboli.

V oblasti politickej reformy Smer presadzuje posilnenie právomocí prezidenta, ktorý by získal právo za rozpustiť parlament. V oblasti administratívnej reformy sa Smer vyslovuje za decentralizáciu na úrovni štátnej správy, ale presadzuje zachovanie silných kompetencií štátu voči samosprávam s cieľom zachovať princíp solidarity medzi regiónmi. Na druhej strane napr. dokumenty Tretej cesty, ku ktorej sa Smer hlásil, sa hlásia k princípu subsidiarity (Blair, T. – Schröder, G. 1999). V dobe svojho vzniku sa vyslovoval za oddelenie štátnej administratívy od politickej sféry, odmietal „výber ľudí a obsadzovanie profesionálnych postov len na základe rozhodnutia politických vodcov a kritéria sympatií k tej, či onej politickej strane“ (Tézy Politického programu 1999). V neskoršom období sa však už problematike „partitokracie“ venuje omnoho menej. Možno pozorovať postupné oslabovanie anti-straníckych apelov v jeho politike. Tematika právneho štátu sa však v politike Smeru začína posúvať smerom k Meyerovej dimenzii rovnosti a slobody (Meyer 2000: 164 – 165),<sup>19</sup> keď kritizuje rozhodnutie o zvýšení súdnych poplatkov, znevýhodňujúce príslušníkov slabších príjmových kategórií v prístupe k súdnej ochrane, R. Fico považuje za „jedno z najzákladnejších ľudských práv“ (Fico 2005).

### 3.2. Ekonomická a sociálna politika

V sociálnej oblasti zastával Smer pred voľbami 2002 pomerne reštriktívne názory: „Sociálnu solidaritu štátu treba uplatňovať len tam, kde vznikne skutočná spoločenská potreba. Smer má dôsledne odstraňovať zneužívanie sociálnych príspevkov. Smer rešpektuje závislosť poskytovania sociálnych príspevkov štátu od konkrétnej hospodárskej situácie“ (Tézy Politického programu 1999). Podobne kategoricky pristupuje k uvedeným otázkam v programe Tretia cesta: „Žiadne sociálne nároky nemôžu existovať bez povinností“ (Tretia cesta 2001). V týchto a v ďalších predvolebných dokumentoch podporoval znižovanie daní, zavedenie kapitalizačného piliera v dôchodkovom poistení, hoci vo volebnom programe sa objavila na poprednom mieste aj požiadavka vytvoriť zo Slovenska

<sup>19</sup> Thomas Meyer definoval šesť vnútorne prepojených politických dimenzií, resp. tradičných základných hodnôt sociálnej demokracie, ktoré nadväzujú na tradičné sociálnodemokratické chápanie základných hodnôt – sociálno-ekonomickú dimenziu, ekologickú dimenziu, participačno-demokratickú dimenziu, kultúrnu a ľudskoprávnú dimenziu, nadnárodnú dimenziu a dimenziu rovnosti a slobody (podrobnejšie Meyer 2000: 157 – 165).

európsky sociálny štát. Jej konkretizácia však mala skôr pravicovo-liberálny, než sociálno-demokratický charakter.

Azda s výnimkou právnej ochrany chudobných a mediálne často diskutovaných prípadov obetí násilia v rodinách, sa Smer nevenoval takmer vôbec znevýhodneným skupinám obyvateľstva. Jeho volebný program dokonca voči niektorým z nich vyvolával nevraživosť (Voľte poriadok... 2002).

Zásadná zmena nastala v povolebnom období, keď sa sociálno-ekonomická problematika stala dominantným prvkom v agende Smeru. Na sneme v decembri 2003 za svoje hlavné priority v sociálno-ekonomickej oblasti označil zabránenie znižovania životnej úrovne, zrušenie poplatkov za poskytovania zdravotníckych služieb, zmenu Zákonníka práce v prospech posilnenia práv zamestnancov a posilnenie právomoci odborov, obnovenie progresívneho zdaňovania, pokračovanie budovania Jadrovej elektrárne Mochovce, budovanie silného priebežného dôchodkového systému a oddialenie spustenia kapitalizačného piliera dôchodkovej reformy (Stupňan 2003b). Smer jednoznačne odmieta spoplatnenie vysokoškolského štúdia, na rozdiel od situácie pred parlamentnými voľbami 2002, keď sa vyhýbal zaujatiu stanoviska v tejto otázke (Pravda 13. 5. 2005). Voči vláde M. Dzurindu, ktorá sa ujala moci na jeseň 2002, sa vymedzuje dôsledne na ekonomicko-sociálnej konfliktnej línii a v kategóriách pravo-ľavého štiepenia. Vládu charakterizuje ako „*kerajne pravicovú*“ a stanoviská Smeru zodpovedajú jeho identifikácii ako sociálno-demokratickej strany.

Zároveň v prístupe k tejto otázke prešiel Smer azda najväčšími zmenami, ktoré sa odzrkadlili aj vo volebnom programe Smeru pre voľby do Európskeho parlamentu, kde sa Smer prihlásil k programu „*sociálnej Európy*.“ Napriek tomu však v programatike Smeru absentuje agenda participatívnej rovnosti a podpory znevýhodnených skupín obyvateľstva. Problematike postavenia žien sa pred odchodom do EP venovala M. Beňová (Beňová 2001), táto agenda však nie je v programatike rozpracovaná systematicky.

Na sneme 3. decembra 2005 sa Smer – sociálna demokracia prihlásil k programu sociálneho štátu a k požiadavke spravodlivého rozdeľovania ekonomických výsledkov hospodárenia. Jednou z jeho priorít je zvýšenie výdavkov na školstvo na úroveň 5 % z hrubého domáceho produktu. Smer odmietol spoplatnenie vysokoškolského štúdia, presadzuje zachovanie minimálnej mzdy, ktorá má do roku 2010 dosiahnuť 60 % priemernej mzdy. Vyslovuje sa za progresívne zdaňovanie príjmov fyzických osôb a zníženie dane z pridanej hodnoty na lieky, potraviny, knihy a iné komodity. Ďalšou prioritou je rozvoj zamestnanosti a zrušenie poplatkov v zdravotníctve (Návrat k ľudskej dôstojnosti 2005). K plneniu uvedených priorít a k obnoveniu

mechanizmu konzultácií s odborními pri prijímaní rozhodnutí v sociálno-ekonomickej oblasti sa strana zaviazala aj pri podpísaní dohody s KOZ SR (Smer – sociálna demokracia... 2005).

### 3.3. Národno-štátne záujmy a maďarská menšina

Politika Smeru v tejto oblasti sa vyznačuje vysokou mierou kontinuity. Uvedenú agendu Smer čiastočne „zdedil“ po politike SDE, predovšetkým po voľbách 1998, keď strana čoraz viac zdôrazňovala svoj „štátotvorný“ charakter (Vyhlásenie 2001). Svoje vystúpenie proti účasti SMK vo vládnej koalícii R. Fico získaním garancií, že strana nebude počas svojho pôsobenia vo vláde otvárať otázku tzv. Benešových dekrétov a dostavby vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros (Sme, 5. 10. 1998). Ešte ako člen SDE požadoval odchod SMK z vládnej koalície a označoval ju za regionálnu stranu (Sme, 27. 5. 1999). Pri rozličných príležitostiach ju označoval za silu, ktorá poškodzuje integračné záujmy Slovenska. Predstavitelia Smeru zároveň kladú na jednu úroveň SMK a slovenské národne orientované strany, SNS a Pravú SNS. Poukazujú pritom na ich etnický charakter, pričom nerozlišujú medzi tým, nakoľko uvedené sily akceptujú demokratické mechanizmy (Čaplovič 2002).

Smer tak legitimizuje prípadnú spoluprácu so SNS, hoci oficiálne takúto možnosť vylučuje (Čaplovič 2005). Hoci na jednej strane sa postoj Smeru vo viacerých otázkach, ako napr. v prípade zákona o Maďaroch, žijúcich v zahraničí,<sup>20</sup> resp. požiadavky na revíziu tzv. Benešových dekrétov, zásadnejšie neodlišujú od postoja strán vládnej koalície s výnimkou SMK, konštatovaním „nadštandardného“ charakteru práv maďarskej menšiny na „na úkor štátotvorného národa,“ resp. odmietaním „ďalšieho neodôvodneného rozširovania týchto práv mimo európskeho kontextu“ implikuje konfrontačný štýl politiky v menšinovej problematike (Tézy Politického programu 1999).

V prípade „maďarskej otázky“ je v agende Smeru mimoriadne silne prítomné pestovanie pocitu ohrozenia štátu. Príkladom môže byť napr. varovanie, že po rozšírení EÚ „*nebude ďaleko k realizácii iridentistických snáh*“ (Schutz 2004) alebo obvinenie SMK, že jej cieľom je prevzatie

---

<sup>20</sup> Zákon o Maďaroch, žijúcich v zahraničí (tzv. krajanský zákon), bol prijatý maďarským parlamentom 19. 6. 2001. Predmetom výhrad Slovenska a Rumunska boli ustanovenia, ktoré implikujú vytváranie inštitucionálnych väzieb medzi maďarským štátom a občanmi iných krajín. Zákon o. i. predpokladá vydávanie identifikačných preukazov pre príslušníkov maďarských menšín v zahraničí alebo priznávanie finančnej podpory rodičom najmenej dvoch maloletých detí, ktoré navštevujú školy s maďarským vyučovacím jazykom. Výhrady voči zákonu prezentovali o. i. aj predstavitelia EÚ, Rady Európy a OBSE. Spor o platnosť tohto zákona ukončila dohoda ministrov zahraničných vecí Slovenska a Maďarska z 12. 12. 2003 o podpore národnostných menšín a ich kultúry, ktorá definitívne vylúčila jeho platnosť na území SR (ČTK, 13. 12. 2003).

kontroly nad južným Slovenskom. Táto „*premyslená politika je údajne tolerovaná a podporovaná vládou SR, ktorá tak stráca kontrolu nad južným Slovenskom*“ (SITA, 21. 7. 2004). Na druhej strane však ostáva otvorenou otázkou, či uvedená rétorika nie je určená predovšetkým pre domáci elektorát, keďže D. Čaplovič sa spravidla nevyjadruje k zahranično-politickej problematike.

Predstavitelia Smeru síce z času na čas uvádzajú, že príčinou ich kritiky politiky SMK nie je to, že ide o maďarskú stranu (Új Szó, 25.09.2002), ale v prípade niektorých vyhlásení R. Fica je ťažké rozoznať, či ide o výhrady voči SMK alebo príslušníkom maďarskej menšiny („*Vážne varujeme pred ďalšou koncentráciou moci v rukách príslušníkov maďarskej národnosti v južných častiach SR, najmä predstaviteľov SMK*“, TASR, 21. 7. 2004). K podobnej „etickej“ argumentácii sa uchýľoval aj v minulosti, napr. pri voľbách do zastupiteľstiev samosprávnych krajov v roku 2001, pri mobilizácii voličov pred voľbami do Európskeho parlamentu (2004) i počas regionálnych volieb v roku 2005, keď Smer – SD nielenže presadzoval vznik „*slovenskej koalície*“ v etnicky zmiešaných regiónoch (predovšetkým v Nitrianskom samosprávnom kraji) ako protiváhu SMK, ale pod hrozbou rozchodu s ostatnými koalíčnými partnermi, požadoval jej rozšírenie o krajne pravicovú SNS (Sme, 21. 7. 2005).

Smer však svoj „*štátotvorný charakter*“ prejavuje aj v iných otázkach. Podpredseda strany Čaplovič koncom roku 2002 protestoval proti udeleniu slovenských štátnych vyznamenaní ľudom, ktorí sa vyslovovali proti vzniku nezávislého Slovenska, napr. proti spisovateľovi Ľubomírovi Feldekovi, režisérovi Jurajovi Jakubiskovi, hercovi Stanovi Dančiakovi a historikovi Dušanovi Kováčovi (Sme, 19. 12. 2002). Iniciatívou podobného druhu bol projekt výchovy školskej mládeže v duchu štátnosti a vlastenectva (TA 3, 6. 7. 2004).

Patriotický až nacionalistický aspekt je v politickej agende Smeru stabilne prítomný od jeho vzniku. Otázka národa a tradície hrá v politike Smeru dlhodobo dôležitú úlohu, čo ju odlišuje od prevažnej väčšiny európskych socialistických, resp. sociálno-demokratických strán. V tejto otázke sa, rovnako ako v prípade postojov voči Rómom, Smer – SD aj po formálno-inštitucionálnom a programovom završení transformácie na sociálno-demokratickú stranu azda najväčšmi vzdáľuje sociálno-demokratickej identite, konkrétne jej dimenzie kultúrnej tolerancie a ľudských práv (Meyer 2000: 162 – 163).

### **3.4. Vzťah k Rómom a problematika rasizmu**

Predovšetkým v období pred rokom 2002 sa predseda Smeru relatívne často vyjadroval k „*rómskej problematike*“, pričom sa usiloval o získanie podpory v nacionálnejších častiach obyvateľstva, ktoré prejavujú nespokojnosť so súčasným stavom. Navrhoval o. i. sledovanie

rómskej kriminality (Sme 31. 12. 1999). Tvrdil, že populačná explózia rómskeho etnika hrozí zruinovaním sociálneho systému. Navrhoval obmedzenie vyplácania rodinných prídavkov maximálne pre tri deti a podmieňoval vyplácania dávok sociálnej pomoci kontrolou školskej dochádzky rómskych detí (Mesežnikov 2000: 120 – 121). Ako protirómsky prvok možno interpretovať aj návrh opatrení na zabránenie zneužívania finančných prostriedkov pri poskytovaní sociálnej pomoci zdravotne postihnutým.<sup>21</sup> Celkovo volebný program reflektoval problematiku Rómov výlučne v negatívnych súvislostiach a obsahuje iba návrhy reštriktívnych opatrení, napr. na aktívne ovplyvňovanie „*nezodpovedného rastu rómskej populácie*“ (Voľte poriadok... 2002: 3). Kontroverzie vyvolával aj prípad zabitia študenta Branislava Slamku, ktorý podľa nepotvrdených údajov ľudskoprávných organizácií a rómskych aktivistov (Výbor na obranu Mária Banga 2002) patril medzi príslušníkov hnutia skinheads. Predseda Smeru R. Fico v tomto prípade pôsobil ako právny zástupca rodičov zavraždeného. Predstavitelia rómskych politických strán Fica obviňovali z rasistických a protirómskych výrokov a zaradovali ho do blízkosti SNS. Aj preto napr. organizácia Ľudia proti rasizmu, mimochodom úzko spolupracujúca s ľavicovými mládežníckymi organizáciami ako MDĽ a SDMS, uvítala, že Ficova protirómska argumentácia nepritiahla dostatočnú pozornosť voličov (Ľudia proti rasizmu 23. 9. 2002).

Tá istá organizácia však musela pozitívne ohodnotiť napr. odpovede podpredsedu strany Dušana Čaploviča na dotazníkový prieskum, týkajúci sa boja proti rasizmu, realizovaný v predvolebnom období medzi politickými stranami (Rasizmus 2002). Predseda Smeru R. Fico inicioval v roku 2000 návrh zákona, aby sa 9. september stal Pamätným dňom obetí holokaustu a rasového násillia (Čaplovič 2002), podpredsedníčka strany M. Beňová zas v roku 2005 odsúdila vlnu antisemitizmu v Európe (Beňová 2005). Fico sa však, podobne ako ostatní prítomní politici, nevyjadril k pochodu členov Slovenskej pospolitosti pri odhalení súsošia sv. Cyrila a Metoda v Komárne v júli 2003 (Židovské obce 2003).

Programové tézy, prijaté v dobe vzniku strany v roku 1999, venujú problematike ľudských práv pozornosť najmä v kontexte ekonomickom a sociálnom. Zaoberajú sa aj problematikou výchovy a vzdelávania o ľudských právach. Sociálne práva kladú na jednu úroveň s občianskymi a politickými právami. Konštatovanie, že „*bez primeranej životnej úrovne sa z ľudských práv ako je sloboda pohybu, či právo na prístup k súdu, stáva iba fikciá*“ by Smer zaradovalo medzi ľavicové strany. Otázka ľudských práv sa však do predvolebných dokumentov Smeru nedostala vôbec (Voľte poriadok... 2002; 100 krokov... 2002), hoci tvorí jeden z kľúčových prvkov agendy

---

<sup>21</sup> Podľa rozšírených stereotypov je práve v radoch rómskeho obyvateľstva vysoký podiel občanov, poberajúcich invalidné dôchodky.

sociálno-demokratických strán. Práve problematika vzťahu k Rómom a marginálna pozornosť problematike ľudských práv patrili medzi otázky, ktoré Smer najviac oddeľovali od stredo-právých strán, a v očiach pozorovateľov, spochybňovali jeho sociálno-demokratické sebazaradenie. Po voľbách 2002, sa pravdepodobne aj v dôsledku snahy tejto strany o získanie **medzinárodného politického krytia** „rómska problematika“ vytratila z agendy Smeru. Aj po rómskych nepokojoch na Slovensku začiatkom roku 2004 Fico hovoril skôr o „*sociálnej trestnej činnosti, za ktorú nesie zodpovednosť antisociálna politika vlády Mikuláša Dzurindu*“, než o rómskej kriminalite (TASR, 25. 2. 2004).

Naopak, súčasťou agendy Smeru sa stala problematika tzv. antidiskriminačného zákona. Hoci počas prerokovania návrhu tohto zákona v roku 2002 sa R. Fico zdržal hlasovania, v novom volebnom období podpredsedníčka Smeru M. Beňová iniciovala jeho prijatie (TASR, 6. 10. 2003). Poslanci Smeru presadzovali aj uplatňovanie zásad tzv. pozitívnej diskriminácie pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva (SITA, 20. 5. 2004).

### 3.5. Európska integrácia a zahraničná politika

Smer sa od svojho vzniku profiloval ako pro-integračný subjekt, ktorý podporoval začlenenie SR do euroatlantických štruktúr (Štátna doktrína 2001). Prístupový proces do EÚ chápal primárne ako technickú záležitosť, k otázkam samotného členstva predovšetkým z ekonomických aspektov. Jeho predseda vo februári 2001 nepodporil návrh novely Ústavy SR, ktorá Slovensku umožňovala začlenenie do EÚ. Smer sa na konci roku 2001 zapojil do vnútro politickej diskusie o budúcnosti Únie, aj keď v neskoršom období sa jej aktívne nezúčastňoval. R. Fico vyzval vládu, aby sa vyjadrila, akú podobu Európskej únie podporuje, pričom sám sa vyslovil za model EÚ ako prosperujúceho spoločenstva suverénnych štátov a vyslovil sa proti existujúcemu modelu Únie, ktorú označil za „*európsky superštát centralisticky riadeného bruselskou administratívou*“ (TASR, 21. 12. 2001).

V predvečer volieb 2002 obsahovala rétorika Smeru výrazne euroskeptické prvky. Charakteristickými témami bola popri verbálnej podpore integrácie nepripravenosť Slovenska znášať následky členstva v Únii, nevýhodnosť dohodnutých podmienok vstupu a kritika údajne nedostatočne razantných postojov vlády SR počas predvstupových rokovaní („*odmietame ... kolenačkovú politiku a prosbopisy v duchu 19. storočia*“, Čaplovič 2002). Predseda strany nevyklúčil ani možnosť otvorenia už uzavretých kapitol. Smer poukazoval na riziká rozšírenia EÚ, ale zároveň obviňoval vládu SR z ohrozenia šancí Slovenska na vstup do Únie.



V kampani pred referendom o vstupe SR do Európskej únie (2003) Smer vystupoval pomerne aktívne. Pokračoval však v politike tzv. dvojitej hry (double-game), keď na jednej strane vyzýval voličov podporiť vstup Slovenska do EÚ, zároveň však spochybňoval pripravenosť krajiny na členstvo a varoval pred príliš optimistickými očakávaniami (Školka 2005). Posun smerom k euro-optimistickejšej politike nastal pred prvými voľbami do Európskeho parlamentu (2004), v ktorých Smer kandidoval s podporou Strany európskych socialistov. Na rozdiel od roku 2001 vo svojom volebnom programe názor pravicových síl o EÚ ako o „superštáte“, resp. byrokratickom monštre odmietol, a vyslovil sa za prijatie ústavnej zmluvy. Európsku úniu, vrátane pôsobenia v Európskom parlamente, Smer vníma ako nástroj efektívnej obhajoby „životných záujmov“ SR. Naďalej pokračoval vo svojej kritike politiku vlády SR, ktorá podľa názoru tejto strany nezabezpečila výhodnejšie podmienky vstupu do EÚ (13. júna volíme... 2004). Prezentoval výhrady voči obmedzeniam voľného pohybu pracovných síl pre občanov nových členských štátov.

Postup počas referenda a volieb do Európskeho parlamentu svedčí o tom, že otázky zahraničnej politiky a európskej integrácie chápal Smer ako druhoradé a využíval ich inštrumentálne na kritiku politiky vládnej garnitúry M. Dzurindu. Tento názor potvrdzuje fakt, že Smer sa ku konkrétnym otázkam inštitucionálnej reformy EÚ, ktoré by prípadne mohli vyvolávať kontroverzie, nevyjadroval, podobne ako k otázkam ďalšieho rozširovania EÚ.

Pred parlamentnými voľbami 2002 Smer deklaroval podporu vstupu SR do NATO. Jeho predseda v NR SR hlasoval za prijatie Bezpečnostnej doktríny SR, orientovanej na integráciu do NATO (Sme, 28. 3. 2001). V povolebnom období jednoznačne odmietol vojnu proti Iraku, naopak podporil stanovisko Nemecka a Francúzska. Zároveň organizoval protestné akcie proti vojne. Strana sa, najmä v kontexte druhej vojny v Iraku, vyslovila za prehĺbenie spolupráce v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ, aby Európa vystupovala v globálnej súťaži ako „jeden silný hráč.“ Po vstupe SR do EÚ Smer podporil ratifikáciu ústavnej zmluvy o EÚ v parlamente, rovnako ako začatie prístupových rokovaní s Tureckom. Napriek protiamerickej rétorike sa však oficiálne dokumenty strany vyslovujú v prospech úzkej spolupráce medzi SR a USA ako aj za zachovanie „stavu partnerstva a spolupráce“ medzi Európou a USA (Aktuálne výzvy 2003). Ani v samotnej kampani pred voľbami do EP Smer nevenoval podstatnejšiu pozornosť vojne v Iraku (Kugla 2004), heslo z jeho volebného programu „Prípady Iraku sa nesmie opakovať“ (13. júna volíme... 2004) sa vo verejnom diskurze takmer vôbec neobjavilo.

Jedným z možných vysvetlení je zlyhanie politického marketingu pred voľbami do Európskeho parlamentu, ale nemožno ani vylúčiť, že v prípade volebného víťazstva Smeru – SD

by sa zahraničná politika novej vlády podstatne nelíšila od súčasnej. Proces ideologickej reorientácie strany ovplyvnil aj jej zahranično-politické prístupy. Kým do roku 2003 sa jeho postoje vyznačovali mäkkým euroskepticizmom, po roku 2003 sa priblížili línii viac prointegračným postojom ostatných európskych sociálno-demokratických strán (Chytilík 2001). Otvorenou otázkou zostáva, do akej miery je uvedený prointegračný obrat v politike Smeru trvalý a internalizovaný v straníckych elitách. Pre Smer aj naďalej zostávajú prioritné ekonomické aspekty európskej integrácie, pričom len marginálnu pozornosť venuje jej hodnotovým aspektom.

Predstavitelia Smeru viackrát preukázali, že uvažujú primárne v kategóriách národného štátu, ako napr. R. Fico v kauze poslanca Františka Gauliedera, svojvoľne zbaveného poslaneckého mandátu v roku 1996,<sup>22</sup> ale aj M. Beňová, keď nepodpísala list skupiny poslancov EP premiérovi Mikulášovi Dzurindovi, v ktorom vyslovujú názor, že zmluva medzi Slovenskom a Svätou stolicou o výhrade svedomia je „nevhodná“. Príznačné je, že hoci s iniciatívou súhlasila, pri svojom pasívnom postoji argumentovala, že je vhodné, ak „*si riešime takéto otázky doma a nezaťahujeme do toho medzinárodné inštitúcie*“ (Sme, 6. 5. 2005). Na druhej strane sa práve poslankyňa EP Monika Beňová prejavuje výrazne eurooptimistickejšie, ako líder strany R. Fico (Beňová 2004a; Beňová 2004b). Otvorenou zostáva otázka, či ide o dve programové línie vo vnútri strany, alebo o výsledok vplyvu pôsobenia M. Beňovej v Bruseli, t. j. v prostredí, ktoré produkuje tzv. transnárodnú identitu (Day 2004).

Európsku identitu Smeru, ale najmä oddanosť demokratickým princípom spochybňujú aj kontakty predsedu Smeru s oficiálnymi predstaviteľmi režimu Aleksandra Lukašenka v Bielorusku, ku ktorým sa kriticky vyjadril aj podpredseda socialistickej skupiny v EP J. M. Wiersma (Sme, 9. 9. 2005).

---

<sup>22</sup> František Gaulieder bol zvolený v parlamentných voľbách 1994 za poslanca NR SR za HZDS. Po kritike politiky vtedajšej vlády 26. 11. 1996 vystúpil z poslaneckého klubu HZDS. O dva dni dostala NR SR jeho rezignačný list s dátumom 26. 11. 1996, ktorým sa vzdal svojho poslaneckého mandátu. Hoci F. Gaulieder podobný zámer poprel a od listu sa dištancoval, bol zbavený poslaneckého mandátu. Napriek rozhodnutiu Ústavného súdu o protiprávnosti rozhodnutia vtedajšia NR SR svoje rozhodnutie nerevidovala. F. Gaulieder sa obrátil so sťažnosťou proti rozhodnutiu parlamentu na Európsky súd pre ľudské práva. R. Fico, ktorý zastával v uvedenom období, ako aj po voľbách 1998, funkciu agenta pre zastupovanie SR pred Európskou komisiou pre ľudské práva a Európskym súdom pre ľudské práva, pričom zároveň bol podpredsedom SDP, v súvislosti s jeho prípadom už po parlamentných voľbách 1998 uviedol, že prípad by sa mal riešiť na domácej pôde a F. Gauliedera označil za typického slovenského sťažovateľa, ktorý si podstatnú časť svojich problémov spôsobil sám (Sme, 13. 11. 1998).

V priebehu druhého polroku 2005 možno, v súvislosti s blížiacimi sa parlamentnými voľbami a ambíciami Smeru – SD stať sa vládnu stranou, pozorovať určitú konvergenciu Smeru – SD smerom k väčšej kontinuite s kurzom vlády M. Dzurindu. Ešte vo februári 2005 R. Fico kritizoval údajnú jednostrannú orientáciu vlády M. Dzurindu na úzku spoluprácu s USA, a ignorovanie vzťahov s Ruskom (TASR, 23. 2. 2005). V druhom polroku 2005 však už podobné výhrady zo strany Smeru – SD neodznievali. Smer – SD sa nevyjadroval ani k takej medializovanej otázke, akou bola diskusia o údajných tajných väzňoch CIA v Európe. Smer – SD v priebehu roku 2005 ani neotvoril otázku stiahnutia slovenských vojenských jednotiek z Iraku, hoci k podobným krokom pristúpili v priebehu rokov 2004 – 2005 viacerí spojenci USA. Podpredsedníčka Smeru – SD M. Beňová vyjadrila podporu bieloruskej opozícii a uviedla, že je rozhodnutá zúčastniť sa v roku 2006 na prezidentských voľbách v tejto krajine v rámci pozorovateľských misií organizovaných Európskou úniou, Radou Európy a OBSE (Euractiv.sk, 27. 10. 2005). Zapojila sa aj do podpisovej kampane na podporu hnutia manželiek a matiek kubánskych disidentov *Ženy v bielom* a za prepustenie politických väzňov v tejto krajine, iniciovanej slovenskými mimovládnyimi organizáciami Nadácia Pontis a Človek v ohrození (Zsilleová, 19. 10. 2005), hoci ešte vo februári 2005 R. Fico tvrdil, že Slovensko nemá vlastné postoje o. i. aj voči Kube a riadi sa záujmami USA. Oficiálne dokumenty Smeru a jeho každodenná prax však zatiaľ iba okrajovo reagujú na „nadnárodnú dimenziu“ sociálno-demokratickej identity, v súlade s ktorou dôležité miesto v agende sociálno-demokratických strán zaujíma globalizácia demokracie a zodpovednosti (Meyer 2000: 163 – 164).

### 3.6. Vzťahy štátu a cirkví

V období pred voľbami 2002 sa Smer programovo vyhýbal zaujatiu stanoviska k týmto otázkam. Prejavilo sa to napr. počas sporu, ktorý prepukol medzi KDĽH a časťou SĽĽ v otázke prijatia *Deklarácie zvrchovanosti členských a kandidátskych krajín EÚ v kultúrnych a etických otázkach*.<sup>23</sup> Počas prerokovania o tejto otázke v NR SR 30. 1. 2002 sa R. Fico zdržal hlasovania. Tento návrh fakticky znamenal otvorenie konfliktnej línie, týkajúcej sa vzťahov medzi štátom a cirkvami, v slovenskej politike. Smer odmietal aj prípadné zrušenie financovania cirkví štátom a

<sup>23</sup> *Deklaráciu zvrchovanosti členských a kandidátskych krajín EÚ v kultúrnych a etických otázkach* schválila NR SR 30. 1. 2002 z iniciatívy poslaneckého klubu KDĽH. Protí jej prijatiu hlasovali predovšetkým poslanci ľavicových a liberálnych strán (väčšina poslaneckého klubu SĽĽ, členovia SDSS a niekoľko nezávislých poslancov). Poslanci SMK sa hlasovania zdržali, alebo nehlasovali. Deklarácia sa vyslovovala za zachovanie právomocí v oblasti rozhodovania o otázkach reprodukčného správania a „rodiny a inštitúcie manželstva ako základu spoločnosti“ v rukách národných štátov (Mesežnikov 2002: 26).

tvrdil, že Slovensko na to nie je zatiaľ pripravené. Prvý raz sa verejne vyjadril k otázke vzťahov medzi štátom a cirkvami bezprostredne pred parlamentnými voľbami v septembri 2002. V reakcii na leták arcibiskupa bratislavsko-trnavskej arcidiecézy rímskokatolíckej cirkvi Jána Sokola, ktorý odporúčal nevoliť konkrétne politické strany (vrátane Smeru), R. Fico avizoval začiatok diskusie o odluke cirkví od štátu vo svojej strane (TASR, 11. 9. 2002).

Smer sa angažoval aj v spore o sprísnenie interrupčného zákona v júli 2003, týmto témam sa však nevenoval predseda R. Fico, ale iní poslanci NR SR, napr. Maroš Kondrót a R. Kaliňák (TASR, 2. – 3. 7. 2003). R. Fico však nastolil otázku inventarizácie (audit) majetku štátu a cirkví. Smer podporuje zavedenie povinnej etickej výchovy, pričom náboženská výchova by mala mať voliteľný charakter (Pravda, 24. 5. 2005). Smer presadzuje svetonázorovo neutrálny štát, zároveň sa však nechce na tejto konfliktnej línii profilovať tak výrazne, ako napr. liberálna Aliancia nového občana (ANO). Obavy z možných negatívnych reakcií veriacich voličov viedli R. Fica k tomu, že na sneme strany v decembri 2004 odmietol jasnejšiu profiláciu strany pozdĺž tejto konfliktnej línie (pozri Fico 2004b).

### 3.7. Hľadanie kontinuity

Dôležitým momentom v procese konštruovania kolektívnych identít je vedomie solidárne prežitej minulosti. Na rozdiel od SDĽ, ktorá uviazla v postkomunistických myšlienkových schémach, vzťah ku komunistickej minulosti zohráva v programatike Smeru irelevantnú úlohu. Fico inštrumentálne využíval spomienku na obdobie pred rokom 1989 vo volebnej kampani v snahe podchytiť postkomunistických voličov (TASR, 10. 9. 2002), ale ťažiskom jeho apelu nie je komunistická minulosť, ale skôr kritika vývoja po roku 1989, napr. poukazovaním na „zhoršenie životnej úrovne“ (TA 3, 17. 11. 2002).

Aj v neskoršom období si Smer zachovával voči politickým zmenám v novembri 1989 zdržanlivý postoj. Hovorí napr. o zneužití vízií Novembra 1989 na „majetkový prevrat“ a budovanie „amerického modelu spoločnosti“ (Sme, 22. 11. 2004), resp. poukazuje na úlohu elít a zahraničia, pričom November 1989 R. Fico charakterizoval ako proces, ktorý občania nemali možnosť ovplyvniť (Štulajter 2003). Hoci predseda Smeru má k lustráciám skeptický prístup, deklaroval, že „podľa nás, ani aktívni zloději ani veľkí agenti do politiky nepatria“ (Sme, 10. 1. 2005). Smer sa však zároveň po roku 2004 prihlásil k tradíciám sociálnej demokracie a v júni 2005 zorganizoval oslavy 100. výročia založenia sociálnej demokracie na Slovensku (Štefunko 2005). Príslušnosť Smeru k sociálnej demokracii a jeho kontinuitu s tradíciami demokratickej ľavice mala symbolizovať aj

prítomnosť syna Petra Dubčeka, t. j. syna Alexandra Dubčeka,<sup>24</sup> na kandidátke strany do Európskeho parlamentu v roku 2004 i vo voľbách do krajského zastupiteľstva v Bratislavskom samosprávnom kraji o rok neskôr.

## Záver

Po parlamentných voľbách 2002 sa v politickej agende Smeru výrazne posilnili sociálno-demokratické prvky. V procese „sociálnodemokratizácie“ tejto strany, ktorý bol riadený a realizovaný zhora, zohral významnú úlohu vonkajší faktor, konkrétne potreba získať partnerov v medzinárodných a európskych stranických štruktúrach. Preto je oprávnené preň použiť označenie „*internacionalizácia*“ (Muránsky 2004: 8), resp. *européanizácia*. Napriek formálnej akceptácii zavŕšenia procesu transformácie Smeru na sociálno-demokratickú stranu, ktorej inštitucionálnym vyjadrením je zmena názvu a vstup do medzinárodných stranických štruktúr, zostáva sociálno-demokratická identita strany otvorenou.

Dôvodom sú nielen pretrvávajúce rozdiely v politickej praxi, predovšetkým silné prvky nacionalizmu, ale aj nevyjasnené kontakty predsedu strany s predstaviteľmi režimov, ktoré porušujú ľudské práva. Vo vzťahu k rómskej menšine, ale aj v oblasti ľudských práv, zahraničnej politiky, európskej integrácie, vyvstáva dojem, akoby vedenie Smeru v rozličných obdobiach sledovalo, resp. sleduje paralelne dve programové línie – jednu na oficiálnej úrovni, resp. pre zahraničných partnerov, a druhú v styku s voličmi.

Ďalším problematickým bodom paradoxne môže byť relatívne bezkonfliktný priebeh prihlásenia sa k sociálno-demokratickej straníckej rodine, ktorý sa nestretol s nijakou otvorenou negatívnou reakciou. Pritom sa v médiách objavovali špekulácie o existencii tzv. pragmatického alebo „podnikateľského“ krídla, ktoré malo voči „*sociálnodemokratizácii značné výbrady a uprednostnilo by pravicovú orientáciu*“ (Stupňan 2003c). Podobne aj bývalý podpredseda Smeru B. Zala naznačoval existenciu pravicového, národno-liberálneho krídla v tejto strane (Zala 2002a). Smer sa v dobe svojho vzniku definoval ako neideologická a pragmatická strana a niektorými svojimi politikami sa značne odlišuje od praxe partnerských subjektov, združených v SI alebo v PES. Preto je

---

<sup>24</sup> Slovenský politik A. Dubček (1921 – 1992) pôsobil v rokoch 1968 – 1969 vo funkcii generálneho tajomníka ÚV KSČ. V tejto funkcii sa stal symbolom pokusu o reformu a demokratizáciu komunistického režimu. V rokoch 1989 – 1992 zastával funkciu predsedu Federálneho zhromaždenia a na Slovensku patril medzi najpopulárnejších politikov. V roku 1992 sa prihlásil k myšlienkam sociálnej demokracie vstúpil do SDSS a stal sa jej predsedom. Túto funkciu zastával až do svojej smrti v roku 1992.

oprávnenu otázkou, do akej miery sú sociálno-demokratické hodnoty a sociálno-demokratický program v Smere, predovšetkým však v jeho straníckych elitách, internalizované.

Smer bol budovaný ako personalistická strana a aj napriek trojročnému pôsobeniu v parlamente sa len ťažko zbavuje imidžu „strany jedného muža.“ Ide o stranu riadenú manažérskym spôsobom, ktorá je hierarchicky usporiadaná. Stanovy poznajú privilégium tzv. *zakladajúcich členov*, ktorí majú možnosť zmeniť každé rozhodnutie snemu. Navyše predsedovia okresných a krajských štruktúr, ktorí by mali byť prirodzenými hovorcami názorov a záujmov členskej základne, sú do funkcií menovaní predsedníctvom (Stanovy 2004). Hoci predseda Smeru R. Fico označil inštitút „*zakladajúcich členov*“ za anachronizmus (Fico 2003), doposiaľ, ani pri poslednej novelizácii v decembri 2004, nebol zo stanov odstránený. Absencia demokratických mechanizmov vnútornej kontroly straníckych elít môže v budúcnosti viesť napr. k destabilizácii poslaneckého klubu strany.

Sociálno-demokratickú identitu spochybňuje aj novozbohatlícky imidž veľkej časti predstaviteľov tejto strany, keď sa napr. počas regionálnych volieb v Bratislave na jej kandidátke ocitli ľudia, zaradovaní medzi najbohatších podnikateľov na Slovensku (riaditeľ Incheby Alexander Rozin, vlastník Rádia Twist Andrej Hryc a i.).<sup>25</sup> Voľba sociálno-demokratickej orientácie po roku 2002 bola z hľadiska programovej identity strany diskontinuitným prvkom, ktorý však neznamenal jej oslabenie. Pretrvávajúci hierarchický charakter vnútornej štruktúry strany koncentruje moc, vrátane rozhodovania o programovej identite, do rúk úzkej skupiny ľudí. Ich rozhodnutie, ale aj prípadná vnútorná demokratizácia Smeru, tak môže jeho ideologickú profiláciu spochybniť. Z tohto hľadiska zatiaľ nemožno hovoriť o garantovaní kontinuity sociálno-demokratickej orientácie tejto strany.

Za zavŕšenie procesu transformácie Smeru – SD z „pragmatickej,“ resp. „centristicko-populistickej“ strany na stranu sociálno-demokratického typu možno v oblasti programatiky považovať snem v decembri 2005, keď sa Smer – sociálna demokracia prihlásil ku koncepcii sociálneho štátu (Návrat k ľudskej dôstojnosti 2005). Prijatý program *Návrat k ľudskej dôstojnosti* potvrdzuje, že „sociálnodemokratizácia“ Smeru pokročila predovšetkým na sociálno-ekonomickej konfliktnej línii. To však v krátkodobom časovom horizonte nemusí ohrozovať jeho volebný úspech, keďže spomínaná línia bude mať pre kryštalizáciu slovenskej politiky pravdepodobne zásadný význam.

Je to však iba jedna dimenzia sociálno-demokratickej identity. Ďalšie zo šiestich dimenzií (Meyer 2000: 160 – 164) – ekologickú, participatívno-demokratickú (aktivizácia občianskej

---

<sup>25</sup> V Bratislavskom samosprávnom kraji Smer – SD kandidoval spoločne s HZD a Slobodným fórom.

spoločnosti), kultúrnu a ľudskoprávnu dimenziu, nadnárodnú dimenziu (globalizácia demokratizácie a zodpovednosti) a dimenziu rovnosti a slobody (politika diferencovanej rovnosti) Smer naplňuje iba čiastočne, alebo vôbec nie. Tak napr. na kandidátke Smeru počas volieb do Európskeho parlamentu bola na ne zvoliteľnom 8. mieste prítomná aj predstaviteľka Strany zelených na Slovensku Andrea Záhumenská, bola však prezentovaná ako expertka na európske právo, a ekologická agenda nebola prítomná v kampani Smeru vôbec.

V porovnaní s ostatnými štátmi bývalého sovietskeho bloku v regióne strednej a východnej Európy je spôsob, akým sa Smer transformoval na stranu sociálno-demokratickej orientácie, nezvyčajný. Podobné strany v regióne spravidla vznikali buď transformáciou bývalých monopolne vládnuvších komunistických strán (Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Ukrajina, Bulharsko, čiastočne Rumunsko a Ukrajina), alebo prihlásením sa k programovej a organizačnej kontinuite so sociálno-demokratickými formáciami, ktoré pôsobili v danom štáte pred nastolením komunistických režimov (Česko). Smer vznikol ako úplne nový politický subjekt. Na druhej strane takáto organizačná géneza vzniku v žiadnom prípade nemusí znamenať spochybnenie jej sociálno-demokratickej identity.

Nezvyklá bola však cesta Smeru do Socialistickej internacionály a Strany európskych socialistov. V konečnom dôsledku sa vyhol prijímacej procedúre, ktorá by vyvrcholila rozhodnutím kongresov oboch štruktúr, ale nahradil v nich zanikajúce subjekty SDE a SDSS. Spolu so Smerom boli do PES prijaté aj Bulharská socialistická strana a rumunská Sociálnodemokratická strana, vytvorené transformáciou bývalých komunistických strán. Rovnako ako v prípade Smeru, i v prípade týchto zoskupení je ich sociálno-demokratická identita diskutabilná, rozhodnutia Socialistickej internacionály a PES boli motivované skôr pragmaticky, potrebou získania spojencov v nových, resp. budúcich nových členských štátoch, než akceptovaním hodnotovej blízkosti. Aj toto rozhodnutie môže byť chápané ako prejav určitej bezradnosti európskej sociálnej demokracie vo vzťahu k problémom bývalého sovietskeho bloku.

Doposiaľ nezavŕšený príbeh transformácie Smeru ako populistickej strany s početnými pravicovými prvkami vo svojej agende na sociálno-demokratickú stranu nemá precedens v dejinách sociálnej demokracie. Výnimkou by mohlo byť grécke Panhelénske socialistické hnutie (PASOK), na rozdiel od Smeru však toto hnutie vnieslo do gréckej spoločnosti významné opatrenia v oblasti liberalizácie a demokratizácie verejného života (Školka 2000). Spôsob, ako sa transformácia, resp. „sociálnodemokratizácia“ Smeru uskutočnila, pripomína reprízu podobných, väčšinou menej úspešných pokusov komunistických strán o prijatie sociálno-demokratickej identity z 90. rokov 20. storočia, ale s tým rozdielom, že uvedené pokusy prebiehali v omnoho

demokratickejšej atmosfére vo vnútri strany. Spôsobom svojho vzniku (manažérska štruktúra, údajná prítomnosť silných kapitálových skupín v pozadí, ideologická nezaraditeľnosť) Smer pripomínal personalisticko-etatické zoskupenia v štátoch bývalého ZSSR, predovšetkým v Rusku a na Ukrajine.

Zároveň však prítomnosťou charizmatického lídra, populistickým štýlom, anti-straníckym i anti-elitárskym apelom má Smer omnoho viac spoločného s poľskou stranou Právo a Spravodlivosť (PiS). Obe strany v dobe svojho vzniku oslovovali voličov v polarizovaných spoločnostiach, sklamaných z politiky dvoch súperiacich táborov.<sup>26</sup> V oboch prípadoch ide o populistickú reakciu na podobné problémy – rastúcu sociálnu diferenciáciu, nárast korupcie, beztretnosť politických elít, ktoré sú v čoraz menšej miere závislé od svojich voličov a v neposlednom rade neschopnosť „mäkkého štátu“ plniť svoje základné funkcie voči občanom. Pre ich rétoriku je charakteristická snaha obnoviť autoritu národného štátu, negatívne vymedzenie sa voči doterajšiemu establishmentu a prítomnosť anti-liberálnych prvkov. Obe strany sa orientujú predovšetkým na stredné vrstvy so značným dištancom voči sociálne vylúčeným. Preto PiS aj Smer venujú značnú pozornosť silovým rezortom a boju proti kriminalite.<sup>27</sup> Charakteristické pre Slovensko a Poľsko je, že požiadavku na radikálnu zmenu elít nastolili približne v rovnakom čase politici, ktorí boli aj v minulosti ich významnými aktérmi. Program IV. Poľskej republiky, ktorá by postihovala nielen zločiny komunistickej éry, ale aj zlikvidovala systém klientelistických väzieb, vytvorených po roku 1989 v prezentácii PiS,<sup>28</sup> mal mnoho spoločného s rétorikou kampaní Smeru, ktorý mal podobné tendencie kriminalizovať súčasné mocenské elity. Oba subjekty teda v dobe ich vzniku spájala podobná agenda, definitívne

---

<sup>26</sup> V prípade Poľska v roku 2001, keď strana PiS vznikla, základná línia politického konfliktu mala primárne „historickú dimenziu“ a až na druhom mieste možno hovoriť o polarizácii pozdĺž pravo-ľavej osi. Súperenie prebiehalo medzi stranami vládnej koalície, odvolávajúcimi sa na tradície antikomunistického hnutia „Solidarita“ z 80. rokov 20. storočia (Volebná akcia „Solidarity“ – AWS, Únia slobody – UW) a opozičnými postkomunistickými formáciami – Zväzom demokratickej ľavice (SLD) a Poľskou ľudovou stranou (PO). Okrem PiS bolo možné určité prvky „centristického populizmu“ v roku 2001 pozorovať aj v prípade Občianskej platformy (PO), ktorá sa síce takisto negatívne vymedzovala voči vládnej koalícii i najsilnejšej opozičnej strane, zároveň sa však hlásila k liberálnemu programu.

<sup>27</sup> PiS vznikla 13. 6. 2001 na vlnе popularity Lecha Kaczyńského, ktorý od júna 2000 do júla 2001 pôsobil ako minister spravodlivosti.

<sup>28</sup> Porovn. *IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla wszystkich. Program Prawa i Sprawiedliwości, Wybory 2005.*



ich rozdelila však voľba odlišnej ideológie,<sup>29</sup> ktorá vyplývala z odlišných sociálnych, politických, kultúrnych a historických determinantov vývoja slovenskej a poľskej spoločnosti.

Napriek tomu, že z hľadiska programatiky znamenal snem strany v decembri 2005 zavŕšenie transformácie Smeru na sociálno-demokratickú stranu, jednou z prekážok zavŕšenia procesu konštituovania jej sociálno-demokratickej identity je súčasná pozícia Smeru – SD na politickej scéne. Ako najsilnejšia opozičná formácia okolo seba sústreďuje ďalšie menšie partnerské subjekty s rozličným ideologickým zázemím – počnúc nacionalistickou SNS a Hnutím za demokraciu (HZD), končiac liberálnym Slobodným fórom (SF). Z pozície hlavného súpera vládnej SDKÚ, Smer – SD zvolil kombináciu politiky, charakteristickej pre sociálno-demokratické subjekty, s pokračovaním línie centristického populizmu a radikálnej opozície. Súčasťou jeho agendy je napr. kriminalizácia postupu vlády pri predaji tzv. strategických podnikov (SITA, 30. 11. 2005), prísľub zrušenia privatizácie bratislavského medzinárodného Letiska M. R. Štefánika, ktoré opozícia a časť expertov považuje za nevýhodnú z hľadiska ekonomických záujmov SR (Ak bude Smer... 2006), ale aj prísľub zrušenia reformy zdravotníctva, realizovanej vládou M. Dzurindu po roku 2002 (Smer – SD zruší... 2006).

Smer – SD však uplatňuje taktiku „dvojitaj hry,“ lebo napr. z oficiálnych straníckych dokumentov, týkajúcich sa postojov strany k reformám, realizovaným po roku 2002, nevyplýva, že by táto strana v prípade víťazstva po voľbách zásadný zvrät v ekonomickej politike štátu. Hoci predpokladá zavedenie viacerých pásiem sadzby dane z pridanej hodnoty alebo obnovenie progresívneho zdaňovania fyzických osôb, vo väčšine prípadov navrhované zmeny majú charakter korekcií. Smer predpokladá napr. ponechanie 19 % sadzby dane z príjmov právnických osôb, pričom vyššia sadzba má byť zavedená v prípade podnikov s dominantným alebo monopolným postavením a pri bankových inštitúciách (Šulaj 2005).<sup>30</sup> Podobne v prípade druhého kapitalizačného piliera dôchodkového poistenia Smer – SD nepredpokladá jeho zrušenie, ale umožnenie občanom, aby sa mohli dobrovoľne rozhodnúť, či na ňom budú participovať (Fico 2004b).<sup>31</sup>

<sup>29</sup> PiS sa hlási ku konzervativizmu, jej poslanci v Európskom parlamente sú členmi skupiny UEN (Únie za Európu národov).

<sup>30</sup> Daňová reforma z roku 2003 zaviedla jednotnú sadzbu dane z príjmov fyzických a právnických osôb ako aj dane z pridanej hodnoty vo výške 19 %.

<sup>31</sup> Reforma systému dôchodkového zabezpečenia, schválená v roku 2004, predpokladá viaczdrojové financovanie starobných dôchodkov. Prvý pilier predstavuje priebežné sporenie do Sociálnej poisťovne, ktorá zo získaných peňazí vypláca súčasných dôchodcov. V druhom, tzv. kapitalizačnom pilieri si občania sporia na dôchodky na individuálne

Z hľadiska získavania voličských preferencií sa uvedená taktika „dvojitej hry“ zdá byť úspešnou, ale snahy o získanie elektorátu nacionalistických zoskupení a historický pesimizmus (prejavujúci sa predovšetkým v zdržanlivom postoji k politickým zmenám v roku 1989) presúvajú Smer bližšie k tzv. protestným stranám so značne heterogénnym voličským zázemím, čo v konečnom dôsledku spochybňuje zavŕšenie a konsolidáciu jeho „sociálnodemokratizácie.“

## Literatúra

- IV Rzeczpospolita - Sprawiedliwość dla wszystkich. Program Prawa i Sprawiedliwości, Wybory 2005.* Warszawa: Prawo i Sprawiedliwość 2005 (<http://www.pis.org.pl>).
- 13. júna volíme silnejšie Slovensko v sociálnej Európe.* 2004. Bratislava: Smer (tretia cesta).
- 100 krokov za 100 dní.* 2002. Bratislava: Smer (tretia cesta).
- Abrahám, S. (2002): *Fico a imperatívny mandát.* Sme, 18. 9. 2002.
- Ak bude Smer - sociálna demokracia vo vláde, zruší nevyhodnú privatizáciu bratislavského letiska.* Bratislava: Smer – sociálna demokracia, 4. 1. 2006.
- Aktuálne výzvy zahraničnej politiky z pohľadu Smer-u (tretia cesta). Zahraničná politika Smer-u (tretia cesta) po sneme strany 10. mája 2003.* 2003. Bratislava: Smer (tretia cesta).
- Beňová, M. (2005): *Bieloruská opozícia potrebuje pomoc.* Euractiv.sk, 27. 10. 2005 (<http://www.euractiv.sk>).
- Beňová, M. (2005): *Interview: Monika Beňová.* Euractiv.sk, 16. 5. 2005 (<http://www.euractiv.sk>).
- Beňová, M. (2002): *Podpredsedníčka Smeru Monika Beňová: Nejdem po moci.* Domino fórum, č. 31, s. 6-7.
- Beňová, M. (2001): *Postavenie žien v Slovenskej republike.* Sme, 8. 3. 2001.
- Beňová, M. (2004a): *S Ficom máme na niektoré veci rozdielne názory.* Národná obroda, 28. 9. 2004.
- Beňová, M. (2004b): *Štyri roky v politike ma naučili pokore.* Národná obroda, 17. 5. 2004.
- Blaha, L. (2002): *Potvrdil Klub nového SLOVA, kam smeruje Smer?* Slovo, 24. 7. 2002, on-line vydanie.
- Blair, T. – Schröder, G. (1999): *Tretia cesta pre Európu.* Slovo, 14. 7. 1999, on-line vydanie.
- Bútorová, Z. (1998): *Vývoj názorov verejnosti na vstup Slovenska do NATO.* In: Bútorá, M. – Šebej, F. (eds.): *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska.* Bratislava: IVO, s. 167-184.
- Bútorová, Z. – Gyárfášová, O. – Veliš, M. (2000): *Verejná mienka.* In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Bratislava: IVO, s. 281-324.
- Čaplovič, D. (2002): *Naše smerovanie.* Slovo, 20. 2. 2002, on-line vydanie.
- Čaplovič, D. (2005): *SNS môže posilniť Smer.* Slovo, 30. 3. 2005, on-line vydanie.
- Day, S. (2004): *Eurostrany a hľadanie ich miesta.* Slovo, 18. 11. 2004, on-line vydanie.
- Decker, F. (2005): *Introduction: Populism and Democracy.* In: Ociepka, B. (ed.): *Populism and Media Democracy.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 2726, s. 9-20.
- Deklarácia zvrchovanosti členských a kandidátskych krajín EÚ v kultúrnych a etických otázkach.* Bratislava: NR SR 30. 1. 2002.
- Fico s Dzurindom sa navzájom obviňovali.* Pravda, 26. 9. 2005.

účty, ktoré spravujú dôchodcovské správčovské spoločnosti. V duchu reformy z roku 2004 sa druhý pilier má postupne stať popri prvom pilieri povinným pre všetkých občanov.

- Fico si od SDA pýtal hlasy.* Sme, 24. 9. 2002.
- Fico, R. (2001a): *Autorita štátu a poriadok za každú cenu.* Sme, 6. 9. 2001.
- Fico, R. (2002a): *Demokracia je najmä poriadok.* Pravda, 9. 1. 2002.
- Fico, R. (2001b): *Ďaleko od ministerských stoličiek.* Pravda, 12. 1. 2001.
- Fico, R. (2003): *Nerobím rozdiel medzi voličom a voličom.* Slovo, 15. 10. 2003, on-line vydanie.
- Fico, R. (2004a): *Niet smeru okrem Smeru?* Slovo, 10.11. 2004, on-line vydanie.
- Fico, R. (2001c): *Poriadok tu bol naposledy za Masaryka.* Sme 7. 8. 2001.
- Fico, R. (2004b): *Prejav na 5. Slávnostnom sneme Smeru 11. decembra 2004.* Bratislava: Smer – SD 2004.
- Fico, R. (2002b): *✓ Smerie nie je čo upratať.* Pravda, 14. 10. 2002.
- Fico, R. (2005): *Z ústavného práva sa už stáva luxusný tovar.* Pravda, 20. 12. 2005.
- Filipko, R. (2004): *Odborári odmietli spojenie so Smerom. Časť delegátov sa vzbúrila proti vedeniu a nechce spoluprácu so Smerom.* Sme, 15. 11. 2004, on-line vydanie.
- Forgács, D. (2002): *Panika naľavo od stredu.* Sme, 5. 4. 2002.
- Friš, M. – Stupňan, I. (2002): *Pred voľbami Fico tvrdil, že Smer nie je Pavicový, dnes uvažuje o Socialistickej internacionále. Smer v opozícii: nová Pavica?* Sme, 25. 9. 2002.
- Geist, R. (2004): *Ivan a Robo, veselá to družina.* Slovo, 17. 3. 2004, on-line vydanie.
- Geist, R. (2003): *Realpolitik ideologickej blízkosti. Spoločný postup SMERu a SDL v európskych voľbách.* Slovo, 9. 7. 2003, on-line vydanie.
- Hamžík, P. (2001): *Tretia cesta pre Slovensko.* Slovo, 18. 4. 2001, on-line vydanie.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2005): *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou.* Working paper č. 10. Brno: Masarykova univerzita.
- Chytilík, R. (2001): *Strana evropských socialistů.* In: Fiala, P. – Mareš, M. (eds.): *Evropské politické strany.* Brno: Masarykova univerzita, s. 44-64.
- Krno, M. (1999): *Flinta v žite.* Pravda 18. 1. 1999.
- Krno, M. (1999a): *Sám vojak v poli. Ficov odchod z vedenia SDL.* Pravda, 15. 1. 1999.
- Kugla, M. (2004): *Chýbajúca téma eurovoľieb.* Fair Analyses, 23. 6. 2004 (<http://www.fairanalyses.sk>).
- Leško, M. (1999): *Robert Fico ako politik "politickéj politiky." O čom hovorí príbeh bývalého prvého podpredsedu SDL a jeho nedávnej abdikácie.* Sme, 22. 1. 1999, on-line vydanie.
- Ludia proti rasizmu vítajú volebný výsledok.* Bratislava: Ludia proti rasizmu 23. 09. 2002 (<http://www.rasizmus.sk>).
- Malová, D. (2003): *K budúcnosti ľavice na Slovensku a voľbám do Európskeho parlamentu.* Slovo, 17. 9. 2003, on-line vydanie.
- Marušiak, J. (2000): *Socializmus pre budúce generácie. V SDL dominuje stav obľiebania.* Slovo, 18. 10. 2000, on-line vydanie.
- Mesežnikov, G. (1999): *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán.* In: Mesežnikov, G. – Ivantýšyn, M. (eds.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Bratislava: IVO, s. 17-114.
- Mesežnikov, G. (2000): *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán.* In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Bratislava: IVO, s. 17-124.
- Mesežnikov, G. (2002): *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán.* In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Bratislava: IVO, s. 19-126.
- Meyer, T. (2000): *Transformace sociální demokracie.* Brno: Doplněk.
- Muránsky, M. (2004): *Die Marginalisierung der Linken in der slowakischen Parteienlandschaft.* Bonn: Friedrich Ebert Stiftung.

- Návrat k ľudskej dôstojnosti. Prvé kroky k realizácii sociálneho štátu. Schválený dokument výročného snemu.* Bratislava: Smer – sociálna demokracia 3. 12. 2005.
- Party of European Socialists - Parti Socialiste Européen - PES welcomes new members.* Party of European Socialists: 19. 5. 2005 (<http://www.pes.org>).
- Pataj, R. (2004): *Analytici: Rozhodol strach ľudí.* Sme, 19. 4. 2004, on-line vydanie.
- Podľa R. Fica je *Gaulieder* typický *s'ťažovateľ*, F. *Gaulieder* si také označenie *vyprosuje*. Sme, 13. 11. 1998, on-line vydanie.
- Predaj ZSSK Cargo má podľa Smeru znaky vlastizrady.* Sme, 30. 11. 2005, on-line vydanie.
- Protivýzva: V smere rozumu! In: *Európske voľby: diskusia pokračuje.* Bratislava: Mladí sociálni demokrati 16 10 2003 (<http://www.mladi.sk>).
- Rasizmus: Podľa L'PR sú najtolerantnejšími SDA a SMK.* Bratislava: Ľudia proti rasizmu 17. 9. 2002.
- Referendum 2000.* Bratislava: Štatistický úrad SR 2000 (<http://www.statistics.sk>).
- Repa, M. (2001): *Veľí Zala do ľava?* Slovo, 19. 12. 2001, on-line vydanie.
- Repa, M. (2002): *Ideologické lavírovanie sa nemusí vyplatit'.* Slovo, 23. 10. 2002, on-line vydanie.
- Repa, M. (2003): *Na ľavoboku nová strana - KOZ?* Slovo, 6. 8. 2003, on-line vydanie.
- Richter, J. (2004): *Trpezlivosť (červené) ruže prináša.* Slovo, 29. 9. 2004, on-line vydanie.
- Robert Fico by sledoval rómsku kriminalitu.* Sme 31. 12. 1999.
- Rokovanie ĽS - HZDS a KOZ SR.* Bratislava: Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko, 1. 2. 2006a (<http://www.hzds.sk>).
- Rokovanie SNS a KOZ.* Bratislava: Slovenská národná strana, 27. 1. 2006b (<http://www.sns.sk>).
- Samson, I. (1996): Deklamatívnosť, deklaratívnosť a reálnopolitická rovina v súčasnej slovenskej integračnej politike. *Mezinárodní vzťahy*, č. 3, s. 30-37.
- SDĽ - moderná európska socialistická strana* (dokument) (2000). Bratislava: 4. 12. 2000.
- Schutz, P. (2004): *Maďarská karta v lete.* Sme, 7. 9. 2004.
- Smer nie je klasická politická strana.* Sme, 31. 12. 1999, on-line vydanie.
- Smer – sociálna demokracia a KOZ SR podpísali dohodu o spolupráci. Stanovisko.* Bratislava, Smer – sociálna demokracia, 21. 12. 2005.
- Smer – sociálna demokracia zruší Dzurindovu a Zajacovu reformu zdravotníctva.* Bratislava: Smer – sociálna demokracia, 11. 1. 2006.
- Stanislav, M. (2000): *Tretia sila proti všetkým.* Pravda, 3. 7. 2000, on-line vydanie.
- Stanovy politickej strany Smer – sociálna demokracia.* Bratislava: Smer – sociálna demokracia, 11. 12. 2004.
- Stupňan I. (2003a): *Fico: Keby sme boli Nóri, zakričím úni nie.* Sme, 3. 3. 2003, on-line vydanie.
- Stupňan, I. (2003b): *Fico sa pripravuje na vládnutie. Snem Smeru dal najavo, čo zamýšľa vo vláde. Súčasná koalícia by s ním do takej vlády nešla.* Sme, 17. 12. 2003.
- Stupňan, I. (2003c): *Snem Smeru: všetci boli za Fica.* Sme, 12. 5. 2003.
- Stupňan, I. (2004): *Smer ovládol priestor vľavo, bude v internacionále.* Sme, 13. 12. 2004.
- Školkay, A. (2002): Ideológia Tretej cesty. Tretia cesta – radikálne nová ideológia, modifikovaná sociálnodemokratická ideológia alebo sociálny liberalizmus? *Politologický časopis*, č. 1, s. 68-85.
- Školkay, A. (2000): Populizmus pod Akropolou. Charizma proti elitám. Slovo, 13. 9. 2000, on-line vydanie.
- Školkay, A. (2005): Smer (Direction). In: Ociepka, B. (ed.): *Populism and Media Democracy.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 2726, s. 195-198.

- Štátna doktrína SR, 2001.* Bratislava: Smer 2001.
- Štefunko, I. (2005): *100. výročie sociálnej demokracie.* Slovo, 6. 7. 2005.
- Štefunko, I. (2002): *Slováci v Európskom parlamente, alebo ak nie si zaradený, sedíš s bláznami.* Slovo, 27. 11. 2002, on-line vydanie.
- Štulajter, I. (2003): *Boj o 17. november.* Slovo, 26. 11. 2003, on-line vydanie.
- Šulaj, I. (2005): *Vybrané aspekty reforiem verejných financií.* Bratislava: Smer – sociálna demokracia 2005.
- Takáčová, J. (2003): *Vojny socialistov. 21. kongres Socialistickej internacionály.* Slovo 12. 11. 2003, on-line vydanie.
- Tézy Politického programu "Prečo sme tu!" schválené ustanovujúcim snemom SMER-u 10. decembra 1999 v Stupave.* Bratislava: Smer 1999.
- Tóth, P. (2002): *Fico hľadá spojencov.* Sme, 18. 6. 2002, on-line vydanie.
- Tretia cesta. Dokument na rokovanie II. Slávnostného snemu SMER-u.* (16. 12. 2001) Bratislava: Smer 2001.
- Učeň, P. (2004): Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike. In: Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. (eds.): *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy.* Bratislava: IVO, s. 49-76.
- Volte poriadok a slušný život!* Bratislava: Smer – tretia cesta 2002.
- Vyhlásenie Republikovej rady SDL, 2001.* Prešov: SDE 26. 1. 2001.
- Vyhlásenie socialistickej platformy v SDL, 2004.* Mladí sociálni demokrati: 4. 10. 2004 (<http://www.mladi.sk>).
- Výbor na obranu Mária Banga – dokumenty a vyhlásenia, 2002.* Výbor na obranu Mária Banga 2002 (<http://www.freemario.webpark.sk>).
- Výsledky volieb do NR SR 1998.* Bratislava: Štatistický úrad SR (ŠÚ SR).
- Výzva V proti\_Smere! Bratislava 3. 10. 2003. In: *Európske voľby: diskusia pokračuje. Mladí sociálni demokrati.* Bratislava: Mladí sociálni demokrati 16. 10. 2003 (<http://www.mladi.sk>).
- Výzvy k neúčasti v druhom kole.* Sme, 18. 4. 2004, on-line vydanie.
- Weiss, P. (2001): *Poslanec za SDL. Vždy som sníval o zjednotení ľavice.* Slovo, 24. 1. 2001, on-line vydanie.
- Zala, B. (2002a): *Kam smeruje cesta Smeru.* Sme, 26. 9. 2002.
- Zala, B. (2001): *Považujem sa za novú tvár.* Sme, 3. 9. 2001.
- Zala, B. (2002b): *V našej strane je priestor na riešenie konkrétnych problémov Slovenska.* Slovo, 5. 6. 2002, on-line vydanie.
- Zsilleová, M. (2005): *Slovenské ženy podporili kubánske Ženy v bielom.* Sme, 19. 10. 2005.
- Židovské obce čakali odsúdenie čiernokošeláčov v Komárne.* Bratislava: Ľudia proti rasizmu 17. 7. 2003.
- Žitný, M. (2002): *Smer, EU a Rómovia.* Radio Free Europe / Radio Liberty, 14. 8. 2002.